

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

О. А. ДУНЕБАБІНА

ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВА МОВА

В КОМУНІКАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
БЕЗПЕКОВИХ ТА ДЕРЖАВНИХ
ІНСТИТУЦІЙ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

О. А. ДУНЕБАБІНА

**ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВА МОВА
В КОМУНІКАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
БЕЗПЕКОВИХ ТА ДЕРЖАВНИХ
ІНСТИТУЦІЙ**

Навчальний посібник

Київ
2025

Рецензенти:

І. В. Чорний, професор кафедри гуманітарних дисциплін та українознавства
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор філологічних наук, професор;

Т. В. Черненко, доцент кафедри стратегічних комунікацій та прикладної
лінгвістики Національної академії Служби безпеки України,
кандидат філософських наук

*Рекомендовано до друку редакційно-видавничою радою
Національної академії СБ України
(протокол № 2 від 4 квітня 2025 р.)*

Дунебабіна О. А.

Д83 Гендерно чутлива мова в комунікативній діяльності
безпекових та державних інституцій : навчальний посібник.
Київ : НА СБУ, 2025. 72 с.

У навчальному посібнику представлено актуальні гендерні питання стратегічних комунікацій: використання гендерно чутливої мови, механізми та правила її творення та стратегії застосування. Розділи містять ілюстративні матеріали, рекомендовану літературу й додаткові джерела, а також питання для перевірки знань і завдання для самостійної роботи.

Розроблено відповідно до навчального плану курсу «Гендерна політика в системі національної безпеки та оборони України» для магістрів як самостійна робота на тему «Гендерно чутливі комунікації в секторі безпеки та оборони».

Для студентів і курсантів Національної академії Служби безпеки України та інших закладів вищої освіти, фахівців зі зв'язків з громадськістю, пресофіцерів інститутів сектору безпеки та оборони України, фахівців у сфері стратегічних комунікацій, журналістів, працівників громадських і міжнародних організацій.

УДК 81:305

З М І С Т

ВСТУП.....	5
Розділ 1 ВИЗНАЧЕННЯ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОЇ МОВИ.....	7
1.1 Гендер і гендерно чутлива мова: визначення понять	7
1.2 Важливість застосування гендерно чутливої мови	15
1.3 Гендерно чутлива мова VS сексизм та гендерні стереотипи	16
Питання для перевірки знань до розділу 1.....	19
Розділ 2 СТРАТЕГІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОЇ МОВИ	20
2.1 Стратегія відмови від сексистських і дискримінаційних мовних форм.....	20
2.2 Стратегія візуалізації. Фемінітиви.....	22
2.3 Стратегія нейтралізації	25
Питання для перевірки знань до розділу 2.....	29
Розділ 3 ПОЛІТИКА, СПРЯМОВАНА НА ПІДТРИМКУ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОЇ МОВИ.....	30
3.1 Діяльність інституцій сектору безпеки і оборони із застосування гендерно чутливої мови та її нормативно-правове забезпечення.....	30
3.2 Стратегії гендерної рівності як інструмент інституалізації політики застосування гендерно чутливої мови в закладах вищої освіти України	32
3.3 Досвід міжнародних організацій щодо поширення застосування гендерно чутливої мови	34
Питання для перевірки знань до розділу 3.....	36

ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ	37
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА	46
СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ	49
ДОДАТКИ	56
<i>Додаток А</i> Про затвердження Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України (наказ Міністерства оборони України від 13 квітня 2024 р. № 236)	56
<i>Додаток Б</i> Інформаційна пам'ятка щодо гендерно чутливого толерантного спілкування в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій, рекомендації з використання гендерно чутливої мови	61

ВСТУП

Забезпечення гендерної рівності є одним з основоположних принципів прав людини. У 2015 році Організація Об'єднаних Націй ухвалила Цілі сталого розвитку до 2030 року, у яких здобуття гендерної рівності визначено не лише метою, але й одночасно умовою досягнення всіх інших цілей. Рівність прав і можливостей жінок і чоловіків є одним із складників вступу України до Європейського Союзу й отримання членства в НАТО, які визначені в Конституції України як орієнтири для суспільного розвитку нашої держави. Активізація соціально-політичних процесів, пріоритет гендерної тематики в різних сферах державного управління (економіка, освіта, фінансова політика, комунікаційна політика, сектор безпеки і оборони) є ознакою сьогодення.

Гендерна інтеграція як принцип формування та реалізації державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків передбачає врахування й упровадження в будь-якій сфері державного управління, зокрема й в освіті. У 2022 році Кабінет Міністрів України затвердив Стратегію гендерної рівності в освіті, яка визначила перспективні основні цілі й завдання в цій сфері для всіх рівнів освіти. Такі соціальні процеси супроводжуються розвитком гендерної терміносистеми, формуванням механізмів протидії дискримінації за ознакою статі, розвитком гендерних досліджень, формуванням гендерних компетенцій фахівців, застосуванням гендерно чутливих комунікацій і використання гендерно чутливої мови.

Не можна не погодитися з висновком про те, що «усунення дискримінації за ознаками статі та гендеру включає і мовний аспект, оскільки систематичне використання гендерно упереженої термінології впливає на ставлення та очікування і може, з точки зору читача чи слухача, підкреслити другорядність жінок або сприяти увічненню стереотипного погляду на жіночі та чоловічі ролі. Існує низка різних стратегій, за допомогою яких можна з більшою точністю відобразити гендерні відносини, наприклад, максимально уникати використання мовних

засобів, що явно чи неявно акцентують лише одну статтю, та використовувати гендерно чутливі й інклюзивні засоби з урахуванням особливостей кожної мови, зокрема альтернативних граматичних форм»¹. Відповідно набирає актуальності формування гендерних компетенцій фахівців, опанування знань гендерної проблематики, а також застосування їх на практиці, що є важливим для студентів і курсантів Національної академії Служби безпеки України й інших закладів вищої освіти, особливо сектору безпеки, фахівців зі зв'язків із громадськістю, пресофіцерів інститутів сектору безпеки і оборони України, фахівців у сфері стратегічних комунікацій, журналістів, працівників громадських і міжнародних організацій.

У навчальному посібнику розглядаються актуальні гендерні питання стратегічних комунікацій: використання гендерно чутливої мови, механізми та правила її творення та стратегії застосування, формування фемінітивів і приклади трансформації гендерно нечутливих комунікацій у гендерно чутливі, застосування коректної гендерної термінології як механізми протидії гібридним гендерним загрозам тощо.

Розділи містять ілюстративні матеріали, питання для перевірки знань.

Окремо представлені практичні завдання для самостійної роботи та список рекомендованої літератури і джерел.

У посібнику наводиться «Словник термінів і понять», у якому репрезентовано визначення дотичних до тематики гендерних термінів і понять, які використовуються в національних та міжнародних правових документах.

Видання також містить додатки, у яких представлені правові документи із застосування гендерно чутливої мови Міністерства оборони України та Державної служби з надзвичайних ситуацій.

¹ Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності / М. Бабак, О. Давліканова та ін. Київ : Вістка, 2021. с. 55

Розділ 1

ВИЗНАЧЕННЯ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОЇ МОВИ

1.1 Гендер і гендерно чутлива мова: визначення понять

Дослідники дискурсивної динаміки України, що зумовлена соціально-політичними процесами, зокрема початком збройної агресії російської федерації проти України в 2014 році, зазначають, що загальний політичний дискурс України – від здобуття незалежності (1991 р.) до лютого 2014 року – розвивався як «розгортання традицій радянської України» з характерною рисою – «модусом “братерства” українського і російського народів»², який лише після повномасштабного вторгнення рф³ у країну почав зазнавати перетворень. Водночас формування нового гендерного дискурсу в Україні, якого було за часи радянського союзу, відбувається за іншим сценарієм. Здобуття незалежності Україною стає в часовому просторі початком його формування з орієнтацією вже з кінця 90-х років XX століття на міжнародні організації та європейські дослідницькі центри.

Українські лінгвісти у своїх дослідженнях аналізує термін *гендер*, його становлення, застосування як наукової категорії в лінгвістиці (Т. Дячук, А. Марчишина, Ю. Маслова, Л. Ставицька й ін.). Так, А. Марчишина зазначає, що «гендер, попри полісемантичну структуру значення, не є гетерогенним за своїм поняттєвим змістом. Плюральність смислового навантаження уможливорює варіативний категоріальний потенціал: з одного боку, гендер слугує ідентифікаційним виразником статі, з ін-

² Березовенко А. Російсько-українська війна в українському політичному дискурсі. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Politst_2021_2_7 (дата звернення 15.11.2024).

³ Тут і далі назви російська федерація, срср, росія, рф та інші, пов'язані з країною-агресоркою, відповідно до рішення Національної комісії зі стандартів державної мови України пишуться з малої літери, що не вважається відхиленням від норм української мови в текстах неофіційного характеру.

шого – є соціокультурним явищем, відмінним від статі. Саме диференційна, незалежна природа гендеру дозволяє інтерпретувати його як онтологічну категорію, самостійну і за своєю соціальною, культурною, національною, етнічною тощо сутністю, й за вибором мовних засобів, що слугують знаками, сигналами гендерної ідентичності у мовленнєвих творах. Таким “лінгвальним полем”, де має місце знакова репрезентація гендерної ідентичності, є тексти різноманітного функціонально-стильового маркування»⁴.

Зазначимо, що термін *гендер* не є власне лінгвістичною категорією, бо поширений у суспільних науках, зокрема в соціології, для опису параметрів, які відрізняються від поняття *стать*. Водночас «аналізування структур мови дозволяє отримати інформацію про те, яку роль відіграє гендер у тій чи тій культурі, які поведінкові норми для чоловіків і жінок фіксують у текстах різного типу, як змінюється уявлення про гендерні норми, які стильові особливості можна вважати переважно жіночими або чоловічими, як усвідомлюють чоловічість і жіночість у різних мовах і культурах, як гендерна належність впливає на засвоєння мови, із якими фрагментами мовної картини світу вона пов'язана»⁵. Оскільки «наука про гендер є молодого, визначення і підходи часто лише формуються, тому можуть бути або несталими, або суперечливими, або такими, що змінюються. Це стосується

⁴ Марчишина А. А. Фемінна гендерна ідентичність у текстах романів Е. Оуклі: паралелі і контрасти. Паралелі та контрасти: мова, культура, комунікація : матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (15 листоп. 2019 р.) / за заг. ред. Н. В. Петлюченко. Одеса : Фенікс, 2019. С. 95.

⁵ Чуєшкова О. Становлення терміносистеми гендерної лінгвістики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2016. № 842. С. 161–164. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/terminologiya/vsi-vypusky/visnyk-no-842-2016/stanovlennya-terminosystemy-gendernoyi-lingvistyky> (дата звернення 15.11.2024).

і поняття «гендер», яке, залежно від контексту, має різні значення»⁶.

Тому важливо використовувати визначення терміна *гендер*, які закріплені в міжнародних і національних правових документах. Так, Конвенція Ради Європи із запобігання насильства щодо жінок та домашнього насильства та боротьбу з цими явищами визначає термін *гендер* так: «гендер – соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків»⁷. Це визначення повторюється в Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів, затвердженій наказом Міністерства соціальної політики України⁸.

У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» немає визначення терміна *гендер*, але подано терміносполучення *гендерна рівність* (ст. 1).

Гендерна рівність – «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства»⁹.

Поняття набуває статусу *терміна* за умови, що воно стає частиною фахової мови, тобто отримує чітку дефініцію, знаходить відображення в наукових публікаціях, наукових словниках або правничих актах.

⁶ Жінки. Мир. Безпека. Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери. Левченко К., Ковальчук Л. Г., Козуб Л. І, Легенька М. М., Суслова О. І. Київ : ОБСЕ, 2017. С. 7.

⁷ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок та домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Конвенція ратифікована Україною 20 червня 2022 року. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення: 15.11.2024).

⁸ Інструкція щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів : затв. наказом Мін-ва соц. політики України від 07.02.2020 № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

⁹ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 15.11.2024).

Австрійський учений-термінолог Х. Фелбер у роботі «Термінологічний посібник», яка видана ЮНЕСКО і стала базовою публікацією з розвитку термінології, дає визначення категорії термін: «Термін – це будь-який умовний символ, що представляє поняття, визначене в предметній галузі»¹⁰, а також категорії поняття: «абстрактне уявлення про об'єкт чи клас об'єктів, яке формується завдяки ментальним операціям»¹¹. Такий підхід є релевантним і для категорії *гендер*. Гендерна термінологія перебуває в процесі становлення як і гендерна політика України. «Будь-яка людська діяльність і будь-яка галузь знань наділена великою кількістю понять, які взаємопов'язані між собою в межах однієї галузі, та з поняттями інших галузей, а також сукупністю термінів, що закріплені за цими поняттями. Прогрес у цих галузях призводить до появи нових понять, для яких потрібно призначити терміни. Ці поняття мають бути приведені у відповідність до наявної системи понять. Ця діяльність з пошуку або утворення термінів для понять і визначення понять є водночас науковою і термінологічною»¹². Спираючись на дослідження та висновки Х. Фелбера, можемо зробити висновок, що поняття набуває статусу терміна за умови, що воно стає частиною фахової мови, тобто отримує чітке визначення, відображається в наукових публікаціях, наукових словниках або в правничих актах. Ураховуючи закріпленість визначення поняття *гендер* у низці правничих документів, у словниках (Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності), а також у науковій літературі, *гендер* є терміном.

Визначення поняття *гендерно чутлива мова* подано в низці підзаконних нормативно-правових актів, словниках і наукових публікаціях, що також дає підстави вважати його *терміном*.

¹⁰ Felber H. Terminology Manual / prepared by Helmut Felber for the General Information Programme and UNISIST and for the International Information Centre for Terminology. Paris : UNESCO ; Infoterm, 1984. XXI. P. 1.

¹¹ Там само. P. 252.

¹² Там само. P. 1–2.

Гендерно чутлива мова – «реалізація гендерної рівності у письмовій і усній мові, котра досягається, коли жінки і чоловіки, а також особи, які не вписуються в бінарну гендерну систему, стають видимими у мові (прирівнюються) як особи рівної цінності, гідності, доброчесності та поваги»¹³. Таке визначення репрезентовано в Глосарії і тезаурусі Європейського інституту гендерної рівності.

В Інформаційній пам'ятці щодо гендерно чутливого толерантного спілкування в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій та «Методичних рекомендацій щодо застосування гендерно чутливої мови» Міністерства оборони України термін *гендерно чутлива мова* визначена як мова, «в якій відсутні прояви сексизму та в якій використовуються фемінітиви»¹⁴. Гендерно чутлива мова включає в себе: «використання слів та фраз, які відображають усі гендерні напрями та виражають повагу до всіх осіб незалежно від їхньої статі чи гендерної ідентичності»¹⁵.

Визначення поняття *гендерно чутлива мова* наразі немає в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», стаття 1 якого містить визначення достатньо широкого переліку термінів.

Водночас визначення *гендерно чутливої мови* надається в низці документів. Наведемо наявні визначення поняття *гендерно чутлива мова* (див. табл. 1.1).

¹³ Бабак М., Давліканова О. та ін. Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності. Київ : Вістка, 2021. С. 55.

¹⁴ Інформаційна пам'ятка щодо гендерно чутливого толерантного спілкування в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій, рекомендації з використання гендерно чутливої мови. С. 1. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/2/1/1/0/4/7/1/informaciina-pamiatka-tolerantne-spilkuvannia-2.pdf> (дата звернення: 15.11.2024).

¹⁵ Про затвердження Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України : наказ Міністерства оборони України від 13.04.2024 № 236/нм. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/pdf/publish/order236nm-13-04-2024.pdf> (дата звернення: 15.11.2024).

Таблиця 1.1 – Визначення поняття *гендерно чутлива мова* в словниках і нормативно-правових документах

№	Джерело	Визначення поняття гендерно чутлива мова
1	Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності ¹⁶	Реалізація гендерної рівності в письмовій і усній мові, котра досягається, коли жінки та чоловіки, а також особи, які не вписуються в бінарну гендерну систему, стають видимими у мові (оприявнюються) як особи рівної цінності, гідності, доброчесності та поваги
2	Методичні рекомендації щодо застосування гендерно чутливої мови Міністерства оборони України	Мова, у якій відсутні прояви сексизму та в якій використовуються фемінітиви
3	Інформаційна пам'ятка щодо гендерно чутливого толерантного спілкування в системі ДСНС	Мова, у якій відсутні прояви сексизму та в якій використовуються фемінітиви
4	Гендерна стратегія Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2023–2033) ¹⁷	Усне чи письмове висловлення, позбавлене андроцентризму, сексизмів і будь-яких інших дискримінаційних щодо гендеру елементів та властивостей»
5	Стратегія забезпечення гендерної рівності в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу ¹⁸	Усне чи письмове висловлення, позбавлене андроцентризму, сексизмів і будь-яких інших дискримінаційних щодо гендеру елементів та властивостей

¹⁶ Бабак М., Давліканова О. та ін. Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності. Київ : Вістка, 2021.

¹⁷ Гендерна стратегія Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2023–2033). URL: <https://bit.ly/3A5IpS6> (дата звернення: 15.11.2024).

¹⁸ Стратегія забезпечення гендерної рівності в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу, затверджено Вченою радою

6	Глосарій гендерних термінів (Офіційний сайт Державної судової адміністрації України ¹⁹)	Мова, у якій відсутні прояви сексизму та в якій використовуються фемінітиви – терміни, що позначають жіночі ролі, насамперед, на ринку праці (наприклад: менеджерка, керівниця, директорка, координаторка та ін.)
---	---	---

Візуалізація визначення терміна *гендерно чутлива мова*, що подана в таблиці, дає змогу зробити висновок: у шести проаналізованих документах застосовують чотири типи визначень. Вони повторюються парно в документах Міністерства оборони та Державної служби з надзвичайних ситуацій, у доповненій версії його використовує Державна судова адміністрація – центральний орган виконавчої влади. Інше визначення використовується в документах двох різних закладів вищої освіти. Окремо подано визначення з Глосарія і тезауруса Європейського інституту з гендерної рівності.

На відміну від рекомендацій, підготовлених різними організаціями в Україні, де використовують термін *гендерно чутлива мова* або *гендерно чутливе мовлення*, у Рекомендаціях Ради Європи щодо використання мови як рушія інклюзії використовують інше поняття – *гендерно інклюзивна мова*. Відповідно до Рекомендацій, використання гендерно інклюзивної мови означає, що потрібно говорити й писати так, щоб не виключати та не дискримінувати будь-яку особу за ознакою статі, гендеру чи гендерної ідентичності, а також не увічнювати сексизм чи гендерні стереотипи²⁰. «Мова має відображати різноманіття та

університету, протокол від 21.12.2023 № 13/658, уведено в дію наказом ректора від 28.12.2023 № 364. URL: <https://bit.ly/3yl6Wls> (дата звернення: 15.11.2024).

¹⁹ Глосарій гендерних термінів Державної судової адміністрації України (ДСАУ). Судова влада України. URL: <https://pl.court.gov.ua/tu17/gender/gl> (дата звернення: 16.11.2024).

²⁰ Guidelines on the use of language as a driver of inclusivity. Council of Europe, 2024. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-for-the-use-of-language-as-a-driver-of-inclusivity/1680aec235> (дата звернення: 16.11.2024).

бути включеною для всіх, незалежно від їхньої статі та гендерної ідентичності» і «використовується для уникнення стереотипів та недоліків, пов'язаних з традиційними гендерними ролями»²¹.

Визначення поняття *гендерно інклюзивна мова* в Рекомендаціях Ради Європи не подано.

Співвідношення понять *гендерно чутлива мова* і *гендерно інклюзивна мова* окреслено в Інформаційній пам'ятці ДСНС. Так, інклюзивність, на їхню думку, належить до одного з основних принципів гендерно чутливої мови: «мова має відображати різноманіття та бути включеною для всіх, незалежно від їхньої статі та гендерної ідентичності». «Гендерно чутлива мова, також відома як «інклюзивна мова», використовується для уникнення стереотипів та недоліків, пов'язаних з традиційними гендерними ролями. Вона включає в себе використання слів та фраз, які відображають усі гендерні напрями та виражають повагу до всіх осіб незалежно від їх статі чи гендерної ідентичності»²².

Зважаючи на зазначене вище, виокремлюються такі принципи застосування гендерно чутливої мови:

1) **рівність** – мовне спілкування повинно сприяти рівності, уникати дискримінаційних виразів або стереотипів, пов'язаних із статтю чи гендером;

2) **видимість** – важливо забезпечити рівну видимість жінок та чоловіків у мові, уникаючи невидимості будь-якої групи²³.

3) **інклюзивність** – мова має відображати різноманіття та включати всіх, незалежно від їхньої статі та гендерної ідентичності.

²¹ Інформаційна пам'ятка щодо гендерно чутливого толерантного спілкування в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій. С. 1. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/2/1/1/0/4/7/1/informaciina-pamiatka-tolerantne-spilkuvannia-2.pdf> (дата звернення: 16.11.2024).

²² Там само.

²³ Там само.

1.2 Важливість застосування гендерно чутливої мови

Застосування гендерно чутливої мови полягає не лише в коректному використанні гендерної термінології відповідно до загально визначених та уніфікованих визначень, але й уживанні фемінітивів, уникненні сексизму, що веде до формування гендерно чутливого дискурсу в цілому.

Необхідність формування такого гендерно чутливого дискурсу є не лише українською проблемою, вона існує і в інших країнах з різними системами мови, а також активно виявляється на рівні міжнародних організацій. «Мова – явище соціальне. І як будь-яке соціальне явище перебуває в постійному розвитку, оновленні, модернізації. Те, що вчора видавалося незмінним канonom, сьогодні з легкістю набуває нових форм»²⁴.

Назвемо аргументи, які доводять, що застосування гендерно чутливої мови є важливим.

1. Вияв справедливості й поваги до кожної людини незалежно від статі, коли кожну називають на ім'я, яке їй належить і яке ідентифікує людину за статтю.

2. Інструмент реалізації принципу гендерної рівності – рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та умов для їх реалізації, а отже, засобом зменшення або ліквідації дискримінації стосовно жінок.

3. Використовують для уникнення стереотипів і недоліків, пов'язаних із традиційними гендерними ролями.

4. Інструмент і засіб візуалізації жінок у різних сферах суспільного життя. Це особливо важливо для тих сфер, де жінки є недопредставленими, зокрема в секторі безпеки і оборони.

5. Важливий напрям розвитку сучасної української мови, оскільки відображає мовними засобами соціальний розвиток держави.

²⁴ Левченко К. Гендерне тяжіння: виклики та рішення. Харків : Фоліо, 2019. С. 17.

6. Поява нових лексем (фемінітивів) є свідченням соціальних змін в українському суспільстві.

7. Застосування гендерно чутливої мови, зокрема фемінітивів як однієї із її стратегій, є маркером, що ще більше поглиблює відмінності між Україною та росією (використання фемінітивів у російській мові визнано виявом екстремізму).

8. Гендерно чутлива мова є важливим інструментом гендерно чутливих комунікацій.

9. Гендерно чутлива мова як один з інструментів протидії сексизму та дискримінації.

1.3 Гендерно чутлива мова VS сексизм і гендерні стереотипи

Відповідно до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec(2019)1 державам-членам щодо запобігання сексизму та боротьби з ним: «сексизм – це будь-які дія, жести, візуальний прояв, вимовлені або написані слова, практика чи поведінка, в основі яких ідея, що особа чи група осіб є менш значимими, гіршими через їхню стать»²⁵.

Сексизм виявляється в усіх сферах життя, зокрема як публічних (освіта, працевлаштування, реклама, медіа тощо), так і в побуті. Сексизм може мати різні форми:

- **системний сексизм** – нерівна оплата праці, обмеження кар'єрного зростання через стать, дискримінація під час працевлаштування, нерівний розподіл фінансування, наприклад, у спортивних командах тощо;

- **вербальний сексизм** – образливі висловлювання, жарти або коментарі щодо статі;

- **медіасексизм** – стереотипні зображення жінок і чоловіків у рекламі, медіа та новинах.

²⁵ Рекомендація CM/Rec(2019)1 Комітету міністрів державам-членам щодо запобігання сексизму та боротьби з ним. URL: <https://rm.coe.int/cm-rec-2019-sexism-ukr-rev-ps-no-track-changes-fin-with-content-al/1680953cb8> (дата звернення: 16.11.2024).

Є і приховані форми сексизму, такі як: зменшувальні форми звертання, патерналіське ставлення або гендерні стереотипи, які також впливають на досягнення гендерної рівності.

Важливу роль у боротьбі з сексизмом відіграє освіта. Основні напрями реалізації програм із протидії сексизму:

гендерно чутлива освіта – упровадження навчальних програм, що висвітлюють проблеми дискримінації та спрямовані на досягнення гендерної рівності;

підготовка наукових та педагогічних кадрів – задіяння під час підготовки та підвищення кваліфікації викладачів методик запобігання сексизму в освітньому процесі;

освітні кампанії – організація інформаційних заходів, воркшопів і семінарів для підвищення обізнаності дітей і молоді.

Аналіз та оновлення існуючих навчальних матеріалів і програм з усіх дисциплін – для уникнення стереотипних уявлень про гендерні ролі.

Приклади сексизму:

1. Запитання винятково до жінок щодо складу родини та планування дітей при працевлаштуванні.

2. Використання сексуалізованих візуальних зображень жінок для просування товарів.

3. Низька представленість експерток у медіа.

4. Визнання неоплачуваної домашньої праці як переважно жіночого обов'язку.

5. Акцентування уваги на зовнішньому вигляді замість ділових, професійних і людських якостей.

Гендерні стереотипи – це «упередження, що приписують жінкам і чоловікам характеристики та ролі, що визначаються й обмежуються їхнім гендером»²⁶. Вони часто формуються з дитинства під впливом сім'ї, культури, освіти, медіа та суспільних норм.

²⁶ Бабак М., Давліканова О. та ін. Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності. Київ : Вістка, 2021.

Приклади гендерних стереотипів:

1. «Жінки повинні бути ніжним та дбати про сім'ю, а чоловіки – сильними й успішними».
2. «Чоловіки успішніші в технічних професіях, а жінки – в гуманітарних».
3. «Звертатися за психологічною допомогою чоловікам має бути соромно, вони самі впораються».

Гендерні стереотипи можуть мати негативні соціальні й економічні наслідки, зокрема:

обмеження кар'єрних можливостей – наприклад, жінок рідше розглядають на керівні посади;

нерівний розподіл домашніх обов'язків – очікування, що жінки безумовно повинні займатися домом і дітьми і, відповідно, низький рівень залученості чоловіків до виховання дітей і виконання домашніх обов'язків – через стереотип, що це «не чоловіча справа»;

обмеження в освіті – дівчат відмовляють від вивчення точних наук, а хлопців – від мистецтва чи психології.

Вияви гендерних стереотипів у різних сферах:

ринок праці – чоловіків частіше бачать керівниками, а жінок – помічницями;

освіта – підручники та навчальні матеріали можуть підсилювати стереотипи про «чоловічі» та «жіночі» професії та розподіл обов'язків;

медіа та реклама – жінок часто зображують у ролі домогосподарок, а чоловіків – як керівників або рятівників;

соціальні стосунки – дівчаток із дитинства привчають до догляду за іншими, а хлопців – до конкуренції та амбіцій.

Щоб зменшити вплив гендерних стереотипів, необхідно:

1. *Впроваджувати гендерну політику у сфері державного управління, а також бізнесу* – забезпечувати рівні умови праці та боротися з дискримінацією.

2. *Змінювати освітні підходи* – навчальні програми повинні відображати рівність можливостей для всіх статей.

3. *Популяризувати залучення жінок і чоловіків до всіх професій* – заохочувати жінок до науки та техніки, а чоловіків – до соціальних сфер.

4. *Забезпечувати рівність у сім'ї* – розподіл домашніх обов'язків без гендерних упереджень.

5. *Боротися з медіасексизмом* – висвітлювати різні життєві ролі незалежно від статі.

Питання для перевірки знань до розділу 1

1. Що таке гендерно чутлива мова?
2. які є складними гендерно чутливої мови?
3. На яких принципах базується застосування гендерно чутливої мови?
4. Чому застосування гендерно чутливої мови є важливим?
5. Що таке сексизм?
6. Які є основні вияви сексизму?
7. Чи стикалися ви напряду з сексизмом і в яких випадках?
8. Що таке гендерні стереотипи?
9. Як співвідносяться сексизм і гендерні стереотипи?
10. Які наслідки гендерних стереотипів для чоловіків і жінок у суспільстві?

Розділ 2

СТРАТЕГІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОЇ МОВИ

2.1 Стратегія відмови від сексистських і дискримінаційних мовних форм

Існує низка стратегій, за допомогою яких можна точніше відобразити рівність прав і можливостей жінок та чоловіків і які доцільно використовувати в секторі безпеки і оборони. У Рекомендаціях Ради Європи щодо використання мови як рушія інклюзивності зазначено, що «хоча загальні стратегії можна застосовувати до всіх текстів, включно з політичними та комунікаційними документами Організації, диференційований підхід може бути застосований залежно від контексту, типу документа та аудиторії»²⁷. Водночас важливо переконатися, що комунікація або тексти залишаються зрозумілими, читабельними та доступними для аудиторії, на яку вони спрямовані.

Основними стратегіями є:

1. Стратегія відмови від сексистських і дискримінаційних мовних форм.
2. Стратегія візуалізації, яку також називають стратегією фемінізації.
3. Стратегія нейтралізації.

Останні дві стратегії виокремлює Т. Марценюк. Приклади їхньої дії засвідчують мовні політики в англійській і німецькій мовах. «Якщо англійська мова, позбавлена граматичної категорії роду, розвинула стратегію нейтралізації (spokesperson), то німецька навпаки зазнала серйозної фемінізації (Frau KanzleRin, Kolleginnen und Kollegen, Laboran-ten und Laborantinnen). Звідси робимо висновок, що обрана стратегія може залежати від грама-

²⁷ Guidelines on the use of language as a driver of inclusivity. 2024. P. 6. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-for-the-use-of-language-as-a-driver-of-inclusivity/1680aec235> (дата звернення: 16.11.2024).

тичної структури мови, зокрема, наявності чи відсутності в ній роду»²⁸.

Стратегія відмови від сексистських і дискримінаційних мовних форм реалізуються через такий підхід: ***уникання вживання дискримінаційних, сексистських висловлювань, які посилюють гендерні стереотипи.***

Приклади використання такої стратегії розкрито в Рекомендаціях щодо використання гендерно чутливої мови Державної судової адміністрації України та Рекомендаціях Ради Європи:

1) вживання відверто образливих висловів або таких, що представляють жінок гіршими за чоловіків (*жіноча логіка, жіночі балачки*);

2) підсміювання над жінкою, приниження її гідності;

3) некоректні зауваження / запитання щодо зовнішності, сімейного стану, одягу, макіяжу;

4) непристойні анекдоти, коментарі із сексуальним підтекстом;

5) різноманітні звуки, жести сексуального характеру;

6) звертання до молодої дівчини в публічній сфері: *сонечко, красунечко*, тоді як вона не може відповісти чоловіку: *місяцю ясний, красене*;

7) звертання до жінок-колег через їхні біологічні характеристики або стосунки з чоловіками (*дівчино* – до незаміжньої молодої особи жіночої статі, чи *жінко* – до старшої жінки);

8) характеристика жінок за зовнішністю, а не здобутки (*чарівна дівчина, приваблива білявка*).

Щоб мова була гендерно чутливою, необхідно вилучити з вжитку усталені в мові та спілкуванні, але водночас відверто дискримінаційні чи сексистські висловлювання, які зводять нанівець багатоманіття життєвої практики чоловіків і жінок до традиційних ролей патріархатного суспільства (*це чоловіча робота, слабка стать, сильна стать, «вона бігає як дівчисько»*,

²⁸ Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація : посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. Київ, 2014. С. 42.

фрази експрем'єр-міністра часів януковича миколи азарова: «Жінкам не місце в державному управлінні, жінки не можуть працювати по 16 годин на добу. Захист України – не жіноча справа. Робота водійкою – не жіноча справа...» тощо), що фактично спростовується сьогоднішніми життєвими реаліями.

До таких сексистських висловів належать і усталені лексеми з наукових або аналітичних текстів, наприклад: *жінки – вразлива категорія населення*. Хоча до вразливих категорій відносяться не всі жінки, а окремі групи – жінки з інвалідністю; жінки, які систематично страждають від домашнього насильства; жінки – внутрішньо переміщені особи; жінки, які самостійно виховують дитину; жінки, у сім'ях яких є загиблі, поранені або зниклі безвісті військовослужбовці тощо. Перелік таких груп наведено в оновленому в 2022 році Національному плані дій на виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека».

Також недоцільно використовувати терміни *чоловіча стать* і *жіноча стать*, які визначають біологічні відмінності, говорячи про жінок і чоловіків (у заході взяли участь 10 представників жіночої статі), бо це зводить до відмінностей, які базуються на біології, а не соціальних факторах. Оскільки саме слова *чоловік* і *жінка* позначають людей і є коректними, якщо йдеться про особистість. Тому варто вживати слова *чоловік* і *жінка*, *хлопець* і *дівчина* завжди, коли йдеться про особистість людини²⁹

2.2 Стратегія візуалізації. Фемінітиви

Для реалізації стратегії візуалізації використовують такі прийоми:

1. Вживання гендерно чутливих та інклюзивних мовних засобів, зокрема альтернативних граматичних форм, слів і фраз, які сприяють візуалізації жінок – фемінітивів.

²⁹ Поговоримо про гендер. 10 принципів гендерно чутливої комунікації для розвитку. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Lets-Speak-Gender_ua.pdf (дата звернення: 17.11.2024).

Ця порада може бути впроваджена в життя шляхом поширення використання фемінітивів, наприклад: *професорка, міністерка, директорка, архітекторка*.

Для творення фемінітивів в українській мові вживають такі суфікси:

-К- (*прокурор – прокурорка*);

-ИЦ-, який додається до чоловічої основи на -(н)ик, -ець (*захисник – захисниця, учасник – учасниця*);

-ИН- (*член – членкиня*);

-ЕС- (*адвокат – адвокатеса*, хоча може бути й *адвокатка*).

Водночас у Рекомендаціях Ради Європи пропонують уникати висловів, як-то: *жінка-президент, жінка-міністр*, адже такого не кажуть про чоловіків³⁰ (*чоловік-міністр, чоловік-президент*).

Ця порада є актуальною в контексті таких висловів, які часто вживаються: *жінка-міністр, жінка-поліцейський, жінки-військовослужбовці й інші*. Замість цього варто вживати такі понятті як *міністерка, поліцейська, військовослужбовиця*.

Перше галузеве узагальнення фемінітивів – це збірка, підготовлена Г. Плачиндою³¹. Потреба в ній актуалізувалася у зв'язку з прийняттям нового Українського правопису, у якому окреслене творення та використання фемінітивів, а також, як наслідок, внесенням змін до класифікатору професій Міністерством економіки України (наказ Мінекономіки від 18.08.2020 № 1574), який дав змогу застосовувати фемінітиви в назвах професій.

2. Згадування обох статей, якщо необхідно наголосити на присутності жінок у певній сфері.

³⁰ Guidelines on the use of language as a driver of inclusivity. 2024. P. 8. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-for-the-use-of-language-as-a-driver-of-inclusivity/1680aec235> (дата звернення: 16.11.2024).

³¹ Плачинда Г. Словник-довідник для пресофіцерів і пресофіцerek територіальних управлінь державної служби України з надзвичайних ситуацій. URL: <https://d.eruditor.link/file/3121267/> (дата звернення: 17.11.2024).

Особливо ця порада є актуальною для всіх складових сектору безпеки і оборони, зокрема й у Збройних Силах України та Служби безпеки України.

Після внесення в 2018 році змін до законодавства, спрямованих на запровадження гендерної рівності у проходженні військової служби, для жінок були відкриті десятки посад, на які раніше вони не могли претендувати. Відповідно, кількість жінок, які захищають Україну, проходять службу в секторі безпеки і оборони неухильно зростає. Станом на лютий 2023 року частка жінок з-поміж поліцейських зросла до 28 %, порівняно з 25 % у 2020 році. Жінки також становили 38,4 % працівників Державної служби з надзвичайних ситуацій, зокрема 11 % рятувальників і 51 % працівників Державної прикордонної служби України, зокрема 23 % її кадрових військовослужбовців; 79,2 % працівників Державної міграційної служби, де участь жінок традиційно висока, та 32,7 % працівників Служби безпеки України³². У Збройних Силах країну захищає майже 70 000 жінок.

Тому для підкреслення присутності жінок у тих сферах, які стереотипно вважають прерогативою чоловіків, варто додатково наголошувати на статі. Наприклад: «Військовослужбовці, як чоловіки, так і жінки, взяли участь у навчаннях», «Вітаємо захисників та захисниць України» тощо.

Цей підхід успішно використовують в українській мові, зокрема називаючи державні свята (*День захисників та захисниць України* замість *День захисника*).

3. Використання форм звертання та займенників, які відповідають статі особи, до якої звертаються: *пані посолка, пані директорка, «виступ директорки та її коментарі були сприйняті з увагою»* тощо.

³² Гендерний профіль країни. Україна. Оновлений, липень 2023 р. ЄС за гендерну рівність. Київ, 2023. С. 62.

2.3 Стратегія нейтралізації

Під час реалізації стратегії нейтралізації використовують такі прийоми:

1. Не робити статтю видимою, там де це не є потрібним, або дозволяє контекст. Така рекомендація зі стратегії нейтралізації може виглядати, на перший погляд, як протилежна стратегії візуалізації.

Зробити статтю невидимою можна, використовуючи гендерно нейтральні слова³³. Наприклад, уживаний і в англійській, і в українській мовах термін *ombudsman* / омбудсман варто замінити на *ombudsperson* / омбудсперсон, який все більше поширюється в обох мовах. Тож коли йдеться про посаду взагалі, без називання конкретної людини, доцільно вживати поняття *омбудсперсон*, а якщо йдеться про називання з ім'ям, то тоді слід використовувати *омбудсман*. Приклад: *Український омбудсман Дмитро Лубінець провів зустрічі з представниками громадських організацій*.

Таких слів чимало в англійській мові, наприклад: *fireman* – *firefighter*, *policeman* – *police officer*, *barman* – *bartender*. Використання цієї рекомендації залежить від контексту або розмови й має бути націлено саме на підкреслення, там де це необхідно, принципів рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

2. Використання займенників у множині замість однини³⁴. Наприклад: *«Співробітники повинні подати свої звіти»* замість *«Кожен співробітник має подати свій звіт»*. Ця порада лише частково сприяє застосуванню гендерно чутливої мови, оскільки не використовує фемінитиви. Однак вербалізація та візуалізація лише чоловічої статі певною мірою зменшується.

³³ Guidelines on the use of language as a driver of inclusivity. 2024. P. 10. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-for-the-use-of-language-as-a-driver-of-inclusivity/1680aec235> (дата звернення: 16.11.2024).

³⁴ Там само. P. 11.

3. Уникання гендерно забарвлених загальних понять³⁵, як-то: *батьківщина, материнська мова, братерство* тощо.

4. Максимальне уникнення використання мовних засобів, що явно чи неявно акцентують лише одну стать. Зазвичай називання відбувається в чоловічому роді, що проілюстровано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Приклади трансформації гендерно нечутливої мови в гендерно чутливу з визначенням стратегії трансформації

Приклад використання гендерно нечутливої або дискримінаційної мови	Приклади використання гендерно чутливої мови	Стратегії для трансформації гендерно не чутливої або дискримінаційної мови до гендерно чутливої мови
Як ви можете допомогти, якщо стали свідком насильства? Підтримайте потерпілого , поспілкуйтеся з ним , дайте зрозуміти, що він не самотній	Як ви можете допомогти, якщо стали свідком насильства? Підтримайте постраждалу особу , поспілкуйтеся з людиною , дайте зрозуміти, що вона не самотня	Уникнення використання мовних засобів, що явно чи неявно акцентують лише одну стать
Необхідність отримати статус потерпілого	Необхідність отримати статус потерпілого (ї)	Уникнення використання мовних засобів, що явно чи неявно акцентують лише одну стать
Підприємство шукає нового керівника , який зможе надати стратегічне бачення. Він повинен мати	Підприємство шукає нового голову , який (а) зможе надати стратегічне бачення. Кандидати повинні	Уникнення використання мовних засобів, що явно чи неявно акцентують лише одну стать

³⁵ Поговоримо про гендер. 10 принципів гендерно чутливої комунікації для розвитку. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Lets-Speak-Gender_ua.pdf (дата звернення: 17.11.2024).

досвід управлінської діяльності не менше п'яти років	мати досвід управлінської діяльності не менше п'яти років	Використання іменника в множині замість займенника чоловічого роду
Залякування та переслідування в соціальних мережах мають негативні наслідки для захисту прав жінок	Залякування та переслідування в соціальних мережах мають негативні наслідки для захисту прав жінок і чоловіків, дівчат і хлопців	Використання слів і фраз, які відображають усі соціальні характеристики людини, не тільки стать, але й вікові особливості
Завідувач кафедри Прокопенко Оксана Іванівна	Завідувачка кафедри Прокопенко Оксана Іванівна	Застосування фемінітивів
У заході взяли участь 10 представників жіночої статі	В заході взяли участь 10 жінок	Не застосування термінів <i>жіноча стать</i> , <i>чоловіча стать</i> під час опису соціальних, а не біологічних процесів
У заході взяли участь 50 чоловіків	У заході взяли участь 50 осіб	Використання гендерно нейтральної лексики
Батьківщина	Рідний край	Уникнення гендерно забарвлених загальних понять

5. Використання слів і фраз, які відображають усі соціальні характеристики людини, і не тільки стать.

6. Використання пасивних речень. Йдеться про нейтралізацію суб'єкта в реченні для уникнення гендерної маркованості. Це досягається використанням безособових форм на *-но*, *-то* в офіційному діловому стилі. Наприклад: «Документ має бути підписано» замість «Він має підписати документ» або «Вона має підписати документ».

7. Не використання форм звернення, що підкреслюють гендерні відмінності.

Наприклад, краще сказати: «Шановні учасники», ніж «Шановні пані та панове».

Важливо розрізняти ситуації, коли потрібно підкреслювати гендерні аспекти в мові, а коли ні. Тобто, коли використовувати стратегію візуалізації, а коли – стратегію нейтралізації. Так у ситуаціях, якщо переважають гендерні стереотипи та якщо виділення статі або гендеру зробить вислів інклюзивнішим, то їх варто виділяти. Виконуючи цю рекомендацію, наприклад, не слід говорити тільки про захисників і військовослужбовців, ототожнюючи діяльність із захисту країни або проходженням служби у Збройних Силах України винятково з чоловіками, що є достатньо стереотипним уявленням про сучасний стан сектору безпеки і оборони України. Навпаки, потрібно вживати такі словосполучення, як: *захисники та захисниці, військовослужбовці й військовослужбовиці, прикордонники та прикордонниці* й інші, що робить вислови більш інклюзивними, як радять у Рекомендаціях Ради Європи³⁶.

Водночас, коли контекстуально є зрозумілим, що йдеться і про чоловіків, і про жінок, краще використовувати стратегію нейтралізації.

Упровадження гендерно чутливої мови допомагає зробити комунікацію в будь-якій сфері рівноправнішою та відображати сучасні цінності демократії, прав людини, гендерної рівності. Використовуючи наведені стратегії та підходи, які допомагають їхній реалізації, можна зробити мову доступнішою, справедливою та інклюзивнішою для всіх.

³⁶ Guidelines on the use of language as a driver of inclusivity. 2024. P. 13. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-for-the-use-of-language-as-a-driver-of-inclusivity/1680aec235> (дата звернення: 16.11.2024).

Питання для перевірки знань до розділу 2

1. Які є стратегії застосування гендерної чутливої мови?
2. У чому полягає стратегія відмови від сексистських і дискримінаційних мовних форм?
3. Назвіть два правила, які допомагають відмовитися від сексистських та дискримінаційних мовних форм.
4. У чому полягає стратегія візуалізації?
5. Що таке фемінітиви?
6. Як утворюють фемінітиви?
7. Які підходи використовують для реалізації стратегії нейтралізації?
8. Охарактеризуйте кожен із наведених у навчальному посібнику з підходів реалізації стратегії нейтралізації. Наведіть свої приклади його використання.
9. Наведіть приклади, які ілюструють стратегії нейтралізації та візуалізації?
10. Як зростання представленості жінок у різних складових сектору безпеки і оборони сприяє поширенню застосування гендерно чутливої мови?

Розділ 3

ПОЛІТИКА, СПРЯМОВАНА НА ПІДТРИМКУ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОЇ МОВИ

3.1 Діяльність інституцій сектору безпеки і оборони із застосування гендерно чутливої мови та її нормативно-правове забезпечення

Застосування гендерно чутливої мови та комунікацій є завданнями інституцій сектору безпеки і оборони України, які закріплені в низці правових документів, зокрема Національному плані дій на виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» до 2025 року³⁷. Уряд розпочав роботу з підготовки нового плану дій на 2026–2029 роки.

Відповідно до Положення про Міністерство оборони України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 671 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 № 730), на виконання заходу 3 завдання 9 оперативної цілі 1.1 стратегічної цілі 1 Плану заходів з виконання Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року та з метою впровадження гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у процесі виконання повноважень військовими посадовими особами, державними службовцями й іншими особами, які уповноважені виконувати функції держави в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Розвідувальному органі Міністерства оборони України, в Міністерстві

³⁷ Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : Розпорядження КМУ від 28.10.2020 № 1544-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.11.2024).

оборони були розроблені та затверджені Методичні рекомендації з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України³⁸. Їхній повний текст наведено в додатку А.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій для забезпечення гендерно чутливих комунікацій розробила й поширила серед своїх співробітників Інформаційну пам'ятку щодо гендерно чутливого толерантного спілкування в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій, рекомендації з використання гендерно чутливої мови³⁹. У ній зазначається, що гендерно чутлива мова «використовується для уникнення стереотипів та недоліків, пов'язаних з традиційними гендерними ролями». В пам'ятці також розглядаються механізми творення гендерно чутливої мови приклади стереотипних висловлювань тощо. Її повний текст також наведено в додатку Б.

Державна судова адміністрація України розробила Рекомендації щодо використання гендерно чутливої мови, базуючись на Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи СМ/Рес(2019)1 країнам-членам щодо запобігання сексизму та боротьби з ним та розмістила їх на своєму офіційному сайті. У них також описуються й популяризуються такі підходи формування гендерно чутливої мови, як використання гендерно нейтральної лексики, застосування фемінітивів та уникнення сексизму⁴⁰.

³⁸ Про затвердження Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України : наказ Міністерства оборони України від 13.04.2024 № 236/нм. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/pdf/publish/order236nm-13-04-2024.pdf> (дата звернення: 15.11.2024).

³⁹ Інформаційна пам'ятка щодо гендерно чутливого толерантного спілкування в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій. С. 2. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/2/1/1/0/4/7/1/informaciina-pamiatka-tolerantne-spilkuвання-2.pdf> (дата звернення: 16.11.2024).

⁴⁰ Рекомендації щодо використання гендерно чутливої мови. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/gender/gend_recomend2 (дата звернення: 17.11.2024).

На замовлення Офісу віце-прем'єрміністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції та урядової уповноваженої з питань гендерної політики у співпраці із закладами вищої освіти сектору безпеки і оборони, громадськими організаціями як Інформаційно-консультативний жіночий центр та Український жіночий фонд завершена робота над другою частиною Методичних рекомендацій з упровадження гендерних підходів у процес підготовки фахівців закладами вищої освіти сектору безпеки і оборони. Окремий розділ у них присвячено гендерно чутливим комунікаціям та гендерно чутливій мові, що є новацією порівняно з першим виданням (2021 р.)⁴¹. Публікація другої частини методичних рекомендацій запланована на 2025 рік.

3.2 Стратегії гендерної рівності як інструмент інституалізації політики застосування гендерно чутливої мови в закладах вищої освіти України

Затвердження Кабінетом Міністрів України Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, у якій окреслені завдання щодо «використання гендерно чутливого, недискримінаційних мовлення / мови» стимулювало розробку та прийняття відповідних стратегій закладами вищої освіти.

Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти, крім інших завдань, має такі, що стосуються використання гендерно чутливої мови, зокрема:

- ведення документообігу з урахуванням принципів недискримінаційних мовлення / мови шляхом упровадження стратегій фемінізації, нейтралізації, уникнення андроцентризму та сексизму;

⁴¹ Волобуєва О., В'яткіна А., Ганаба С. та ін. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України. Київ : ФОП Клименко Ю. Я., 2021. 292 с.

– використання в діловодстві згідно із сучасними нормами української мови форм жіночого роду поряд із чоловічими відповідниками для позначення осіб різної статі;

– забезпечення системного використання гендерно чутливого, недискримінаційних мовлення / мови під час ведення документообігу у сфері освіти (Стратегічна ціль 1)⁴².

Досягнення стратегічної цілі 2 «Посилення ролі закладів освіти у координації дій суб'єктів реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти, запобігання та протидії насильству і дискримінації та вдосконалення освітнього процесу на засадах рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, поваги до людської гідності, недискримінації, інклюзивності та протидії насильству, зокрема за ознакою статі» можливе завдяки запровадженню «недискримінаційної комунікації у взаємодії учасниць і учасників освітнього процесу»⁴³. У документі не розкривається поняття *недискримінаційна комунікація*. На думку авторки, це поняття містить, але не обмежується використанням гендерно чутливої мови та застосуванням фемінітивів.

Водночас, оскільки у Стратегії не окреслено визначення поняття *гендерно чутлива мова*, то заклади вищої освіти сформулювали такі визначення самостійно. Так, зазначене реалізували й центральні органи виконавчої влади, які розробляли свої відомчі нормативно-правові акти в цій сфері. Питання застосування гендерно чутливої мови відображено в Гендерній стратегії Харківського національного університету імені

⁴² Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації : Розпорядження КМУ від 20.12.2022 № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.11.2024).

⁴³ Там само.

В. Н. Каразіна⁴⁴, Стратегії забезпечення гендерної рівності в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу⁴⁵, Стратегії забезпечення гендерної рівності в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка⁴⁶.

Стратегія забезпечення гендерної рівності в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка також зорієнтована, з-поміж іншого, на «активне просування гендерно коректних наративів у вітчизняному освітньому просторі». Разом з тим визначення поняття *гендерно коректний наратив* у тексті документа немає.

Освіта відіграє вирішальну роль у боротьбі із сексизмом і стереотипами, а також у поширенні гендерно чутливої мови. Тож розробка, комунікація з колективом викладачів та студентів, затвердження відповідними розпорядчими документами та впровадження стратегій забезпечення гендерної рівності в закладах вищої освіти сектору безпеки і оборони, а також цивільних ЗВО з використанням вже напрацьованого досвіду є перспективним і важливим напрямом роботи.

3.3 Досвід міжнародних організацій щодо поширення застосування гендерно чутливої мови

Питання гендерно чутливої мови містить не лише коректне використання гендерної термінології відповідно до загальновизначених та уніфікованих визначень і застосування фемінітивів,

⁴⁴ Гендерна стратегія Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2023–2033). URL: <https://bit.ly/3A5IpS6> (дата звернення: 18.11.2024).

⁴⁵ Стратегія забезпечення гендерної рівності в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу, затвер. Вченою радою університету, протокол № 13/658 від 21.12.2023 р., уведена в дію наказом ректора № 364 від 28.12.2023 р. URL: <https://bit.ly/3yl6Wls> (дата звернення: 18.11.2024).

⁴⁶ Стратегія забезпечення гендерної рівності в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, затвер. Вченою радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка 10 квітня 2023 р. (протокол № 10). URL: <https://bit.ly/3WHSGwD> (дата звернення: 18.11.2024).

уникнення сексизму, а й формування гендерно чутливого дискурсу загалом. Ця проблема є не лише українською, вона існує і в інших країнах з різними системами мови, а також активно виявляється на рівні міжнародних організацій.

Для вирішення зазначеної проблеми Рада Європи підготувала «Рекомендації щодо використання мови як рушія інклюзивності». Вони спрямовані на те, щоб допомогти комунікувати в гендерно-інклюзивній манері для «забезпечення більшої послідовності у застосуванні стратегій інклюзивної мови»⁴⁷. Водночас Рекомендації є важливим джерелом стандартів та інформації для інших організацій і країн-членів та партнерів Ради Європи. Наразі ці Рекомендації доступні англійською та французькою мовами, оскільки саме ці дві мови є робочими мовами Ради Європи.

Слід констатувати, що водночас із Радою Європи, посібник з гендерно сенситивних комунікацій підготовлений Європейським інститутом гендерної рівності, який є структурою Європейської Комісії, що є свідченням актуальності зазначеної проблематики для цієї організації та для країн – членів ЄС⁴⁸.

Для поширення застосування гендерно чутливої мови Програмою розвитку ООН була підготовлена презентація на тему «Поговоримо про гендер. 10 принципів гендерно чутливої комунікації для розвитку»⁴⁹, у якій значна увага також приділена

⁴⁷ Guidelines on the use of language as a driver of inclusivity. 2024. P. 6. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-for-the-use-of-language-as-a-driver-of-inclusivity/1680aec235> (дата звернення: 16.11.2024).

⁴⁸ Guide of the European Institute for Gender Equality (EIGE) on gender-sensitive communication. URL: https://eige.europa.eu/publications-resources/toolkits-guides/gender-sensitive-communication/test-your-knowledge?language_content_entity=en (дата звернення: 19.11.2024).

⁴⁹ Поговоримо про гендер. 10 принципів гендерно чутливої комунікації для розвитку. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), 2018. Автор: Флорін Марін; адаптація українською мовою: Тетяна Гриценко, Тетяна Кононенко, Юлія Самусь. ПРООН в Україні. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Lets-Speak-Gender_ua.pdf (дата звернення: 19.11.2024).

питанням гендерно чутливої мови як складової гендерно чутливих комунікацій.

Підготовка посібників та інструкцій – це важливі перші кроки на шляху застосування гендерно чутливої мови. Наступними мають стати розроблення та проведення навчань і тренінгів для різних категорій фахівців.

Важливим є також запозичення цього досвіду іншими міжнародними та громадськими організаціями, державними установами та бізнесом.

Питання для перевірки знань до розділу 3

1. Які політики застосовують міжнародні організації для підтримки застосування гендерно чутливої мови.

2. Чи є у вашому органі владі, установі, організації відомчий план із виконання Національного плану дій 1325 «Жінки, мир, безпека»? Якщо є, то чи містить він завдання, пов'язані з упровадженням гендерно чутливих комунікацій?

4. Які міжнародні організації запроваджують в свою роботу політику застосування гендерно чутливої мови? Чи маєте ви досвід роботи та співпраці з цими організаціями?

5. Якщо ви працюєте в закладі вищої освіти, наскільки вважаєте досвід розробки та затвердження Стратегії гендерної рівності в закладах вищої освіти прийнятним інструментом для вашого ЗВО?

ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ

Завдання 1. Вправа «Люстерко»

Опис вправи. Вправа «Люстерко» є популярним інструментом під час проведення тренінгів із гендерної тематики. Вона полягає в тому, що вислів, адресований чоловіку або жінки, перефразовують стосовно іншої статті. І якщо за такої трансформації він лунає «дивним», то це означає, що він має ознаки сексизму або дискримінації. Так, і на сьогодні достатньо популярно звертати увагу на одяг і зовнішність жінок: «у вас така красива сукня», «вам так личить ця блузка», «у вас такі довгі ноги» (те що називають м'яким сексизмом), які в трансформації до особи чоловічої статі («у вас такий красивий костюм», «вам дуже личать ці брюки», «у вас такі довгі ноги») не сприймаються як позитивні.

Для виконання завдання:

1. Використайте вправу «Люстерко» для здійснення аналізу висловлювань, поданих нижче, трансформуючи їх до особи протилежної статі (чоловічої або жіночої відповідно до запропонованого варіанта).
2. Проаналізуйте висловлювання.
3. Дайте відповідь на запитання: чи мають запропоновані приклади ознаки сексизму або дискримінації за ознакою статі.

Варіант 1

Перша леді у стриманому луку взяла участь у відкритті центру, щоб допомагати українцям, які зазнали фізичного чи психологічного насилля від російських окупантів зокрема⁵⁰.

Варіант 2

Наречена відомого футболіста стала чемпіонкою Європи з дзюдо.

Варіант 3

Папараці зафіксували: чим займалася Магучіх на пляжі за декілька днів до старту зимового сезону⁵¹.

⁵⁰ URL: <https://tsn.ua/lady/news/obschestvo/olena-zelenska-v-obrazi-total-black-vidvidala-centr-dopomogi-vryatovanim-2198878.html> (дата звернення: 21.11.2024).

⁵¹ URL: <https://ua.tribuna.com/uk/blogs/najilah/3129346-paparatsi-zafiksuvaly-chym-zaymalasya-mahuchikh-na-plyazhi-za/> (дата звернення: 21.11.2024).

Варіант 4

Ольга Іваненко в елегантному вбранні відкрила конференцію.

Варіант 5

Красиві та розумні. Історії жінок в ІТ.

Варіант 6

Олег Скрипка заявив, що красиві жінки «самі винні» в насильстві та агресії чоловіків⁵².

Варіант 7

Жінкам не варто працювати на шкідливих для здоров'я роботах.

Варіант 8

Людмила Іванівно, сонечко, зайдіть будь ласка до директора.

Завдання 2

Проаналізуйте, чи стикалися ви особисто з виявами сексизма? В чому проявлявся сексизм? Чи можливо було уникнути ситуації сексизму? Обговорить ситуацію з колегами по навчанню.

Завдання 3

Замініть текст з гендерно нечутливою мовою на текст з гендерно чутливою мовою.

У розділі 2 в таблиці 2.1 були наведені приклади трансформації текстів із гендерно нечутливої мови на гендерно чутливу мову. Використовуючи ці приклади, замініть запропоновані висловлювання з гендерно нечутливої на гендерно чутливу мову, заповнивши третій стовпчик таблиці.

Під час виконання цього завдання використовуйте як зразок матеріали з таблиці 2.1 «*Приклади трансформації гендерно нечутливої мови в гендерно чутливу з визначенням стратегії трансформації*» (див. розділ 2 навчального посібника).

⁵² URL: https://apostrophe.ua/ua/article/lime/learn/2023-10-10/oleg-skripka-zayavil-hto-krasivyye-jenschinyi-sami-vinovaty-i-nasili-i-agressii-mujchin/54494#google_vignette (дата звернення: 21.11.2024).

№	Приклад використання гендерно нечутливої або дискримінаційної мови	Трансформація прикладу з використанням гендерно чутливої мови	Стратегії для трансформації гендерно нечутливої або дискримінаційної мови до гендерно чутливої мови
1	2	3	4
1.	Якщо кривдник довів людину до самогубства, такі дії караються позбавленням волі строком до 10 років		
2.	Війна негативно впливає на жінок та дівчат		
3.	Професор кафедри Кравець Світлана Петрівна		
4.	Олена Петренко – тренер вищої категорії		
5.	У заході взяли участь 20 представників чоловічої статі		
6.	Ми всією родиною з батьками та дітьми відзначити ювілей бабусі. Замовте нам столик на 10 чоловік		
7.	Материнська мова		
8.	Братерство		
9.	П'ятьох жінок-військовослужбовців представлено до нагород		
10	Він має ухвалити рішення сьогодні		

Завдання 4

Запропонуйте фемінітиви до наступних понять.

№	Слово – іменник чоловічого роду	Пов'язаний із ним фемінітив
1.	Посол	
2.	Пілот	
3.	Актор	
4.	Митець	
5.	Адвокат	
6.	Прокурор	
7.	Водолаз	
8.	Вогнеборець	
9.	Поліцейський	
10.	Поет	
11.	Драматург	
12.	Хірург	
13.	Гінеколог	
14.	Оператор	
15.	Водій	

Завдання 5

Із запропонованих варіантів оберіть правильне визначення. Обґрунтуйте свій вибір. Для перевірки використовуйте наведений у навчальному посібнику «Словник термінів і понять».

5.1 Гендер – це...:

а) будь-яке свідоме та навмисне (заздалегідь сплановане) застосування сили одного індивіда / групи людей проти іншого / інших (найчастіше – беззахисного / беззахисних) з метою встановлення над ним / ними влади та контролю;

б) соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків;

в) умисний фізичний чи психологічний вплив однієї особи на іншу проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою.

5.2 Гендерна рівність – це...:

а) рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства;

б) традиційна система поглядів на призначення чоловіка й жінки в суспільстві відповідно до їхніх біологічних характеристик;

в) діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції – становище, обов'язки тощо жінок і чоловіків).

5.3 Гендерна чутлива мова – це:

а) закріплення рівності між статями;

б) мова, яка відображає вимоги до ролей, що висуває суспільство до жінок і чоловіків;

в) мова, у якій відсутні прояви сексизму та в якій використовуються фемінітиви.

5.4 Гендерні стереотипи – це:

а) сформовані, узагальнені, штучно створені та нав'язувані уявлення і переконання про те, якими є і як поведуться люди різних статей. Гендерні стереотипи ґрунтуються на зовнішності, поведінці, емоційному стані та функціональних обов'язках\$

б) соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків;

в) спрямовані на особу або групу осіб принизливі сексистські коментарі.

5.5 Сексизм – це:

а) дискримінація за статтю в мові;

б) будь-який акт, жест, візуальний прояв, вимовлені або написані слова, дія чи поведінка, які базуються на думці про те, що люди-на або група осіб є гіршими від інших через свою стать.

в) загальноприйняті в соціумі штампи, якими люди оперують у спілкуванні, яких дотримуються в діяльності, поведінці, стосунках.

Завдання 6

Визначте правильність чи неправильність наведених нижче тверджень. Для перевірки використовуйте «Словник термінів і понять» посібника, а також додатки.

6.1 Гендер та стать – тотожні поняття:

- а) так;
- б) ні;
- в) частково.

6.2 Гендерні стереотипи негативно впливають на якість стратегічних комунікацій:

- а) так;
- б) ні;
- в) частково.

6.3 Використання терміна *гендер* призводить до нівелювання різниці між жінками та чоловіками:

- а) так;
- б) ні;
- в) частково.

6.4 Гендерна рівність руйнує сім'ю:

- а) так;
- б) ні;
- в) частково.

6.5 Гендерна рівність спрямована на легалізацію одностатеві сексуальних стосунків:

- а) так;
- б) ні;
- в) частково.

6.6 Піти у відпустку для догляду за дитиною можуть як жінка, так і чоловік:

- а) так;
- б) ні;
- в) частково

6.7 Жінки менш здібні до засвоєння знань і навичок, які необхідні для захисту України:

- а) так;
- б) ні;
- в) частково.

6.8 Аналітичний склад розуму притаманний частіше чоловікам, ніж жінкам:

- а) так;
- б) ні;
- в) частково.

6.9 Використання зменшувально-пестливих слів у формі до жінок на роботі є виявом поваги до них:

- а) так;
- б) ні;
- в) частково.

6.10 Вислів «жіноча логіка» є проявом сексизму:

- а) так;
- б) ні;
- в) частково.

Завдання 7

Оцініть власних гендерні знання та компетенції, відповівши на запропоновані нижче питання.

7.1 Як ви оцінюєте рівень своїх знань і навичок з гендерної тематики?

- високий – 5
- достатній – 4
- середній – 3

низький – 2

знання відсутні – 1

№	Напрями знань / навичок	Оцінка				
1.	Міжнародне законодавство	5	4	3	2	1
2.	Українське законодавство	5	4	3	2	1
3.	Основні напрями та інструменти державної політики України із забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків	5	4	3	2	1
4.	Знання нормативно-правових документів із забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в секторі безпеки і оборони	5	4	3	2	1
5.	Знання гендерної термінології	5	4	3	2	1
6.	Ідентифікації випадків гендерної дискримінації	5	4	3	2	1
7.	Комунікація з гендерної тематики	5	4	3	2	1
8.	Застосування гендерно чутливої мови	5	4	3	2	1
9.	Уміння ідентифікувати гендерні стереотипи	5	4	3	2	1
10.	Реагування на гендерні стереотипи	5	4	3	2	1
11.	Розвінчування фейків із гендерної тематики	5	4	3	2	1
12.	Уміння утворювати фемінітиви	5	4	3	2	1
13.	Практика використання фемінітивів	5	4	3	2	1
14.	Застосування стратегії нейтралізації як стратегії застосування гендерно чутливої мови	5	4	3	2	1

7.2 Чи потребуєте ви підвищення рівня своїх знань і навичок з гендерної тематики?

5 – так, максимально пріоритетний напрям

4 – потребую достатньою мірою

3 – потребую, якщо зазначена тематика буде включена в більш широкі програми навчання

2 – потребу у виняткових випадках

1 – не потребу

№	Напрями знань / навичок	Оцінка потреби в навчанні				
		5	4	3	2	1
1.	Міжнародне законодавство	5	4	3	2	1
2.	Українське законодавство	5	4	3	2	1
3.	Основні напрями та інструменти державної політики України із забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків	5	4	3	2	1
4.	Знання нормативно-правових документів із забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в секторі безпеки і оборони	5	4	3	2	1
5.	Знання гендерної термінології	5	4	3	2	1
6.	Ідентифікації випадків гендерної дискримінації	5	4	3	2	1
7.	Комунікація з гендерної тематики	5	4	3	2	1
8.	Застосування гендерно чутливої мови	5	4	3	2	1
9.	Уміння ідентифікувати гендерні стереотипи	5	4	3	2	1
10.	Реагування на гендерні стереотипи	5	4	3	2	1
11.	Розвінчання фейків із гендерної тематики	5	4	3	2	1
12.	Уміння утворювати фемінітиви	5	4	3	2	1
13.	Практика використання фемінітивів	5	4	3	2	1
14.	Застосування стратегії нейтралізації як стратегії застосування гендерно чутливої мови	5	4	3	2	1

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Бабак М., Давліканова О. та ін. Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності. Київ : Вістка, 2021. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/17580-20210419.pdf> (дата звернення: 16.11.2024).
2. Волобуєва О., В'яткіна А., Ганаба С. та ін. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України. Київ : ФОП Клименко Ю. Я., 2021. 292 с.
3. Гендерна стратегія Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2023–2033). URL: <https://bit.ly/3A5IpS6> (дата звернення: 18.11.2024).
4. Глосарій гендерних термінів Державної судової адміністрації України (ДСАУ). *Судова влада України*. URL: <https://pl.court.gov.ua/tu17/gender/gl> (дата звернення: 16.11.2024).
5. Дунебабіна О. А. Стан розвитку гендерної термінології на прикладі дискурс-аналізу Стратегій гендерної рівності Ради Європи (2014, 2018, 2024 рр.). *Нова філологія*. 2024. Вип. 96. С. 68–79. URL: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2024-96-8> ; <http://novafilolohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/966> (дата звернення: 18.11.2024).
6. Дунебабіна О. А. Мовний вимір гендерних перетворень (практичне застосування в Україні рекомендацій Ради Європи з використання мови як рушія інклюзивності). *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 36. С. 259–266. URL: <http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/36/zmist.pdf> (дата звернення: 18.11.2024).
7. Інструкція щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів : затв. наказом Мін-ва соц. політики України від 07.02.2020 № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
8. Левченко К. Гендерна рівність у системі стратегічних (конструктивних / деструктивних) комунікацій. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця* : монографія / [В. Азарова та ін. ; за заг. ред. Л. Компанцевої]. Київ : НА СБУ, 2021. С. 190–223.

9. Левченко К. Стратегічні комунікації у сфері гендерної політики: надбання, уроки, виклики та перспективи. *Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни* : практичний довідник / [В. Азарова та ін. ; за заг. ред. Л. Компанцевої]. Київ : НА СБУ, 2023. С. 106–115.
10. Левченко К. Б., Дунебабіна О. А. Стратегічні комунікації на прикладі адвокації ратифікації Конвенції Ради Європи із запобігання насильства стосовно жінок і домашнього насильства та боротьби з цими явищами: надбання, уроки, виклики, перспективи. *Стратегічні комунікації в умовах війни: погляд від волонтера до науковця* : монографія / [за заг. ред. Л. Компанцевої]. Київ : 7БЦ, 2024. С. 366–385.
11. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація : посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. Київ, 2014. 65 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a9fb5af5-76c1-460b-8319-0fded7ee8afe/content> (дата звернення: 28.11.2024).
12. Патріарх В. Поняття сексизму в термінологічній системі гуманітаристики та гендерної лінгвістики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологія. 2022. № 13. С. 311–315.
13. Плачинда Г. Словник-довідник для прес-офіцерів та прес-офіцерок територіальних управлінь державної служби України з надзвичайних ситуацій. Київ : Україно-Болгарський культурний центр «Сердіка», 2018. 16 с. URL: <https://d.eruditor.link/file/3121267/> (дата звернення: 28.11.2024).
14. Поговоримо про гендер. 10 принципів гендерно чутливої комунікації для розвитку. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Lets-Speak-Gender_ua.pdf (дата звернення: 17.11.2024).
15. Про затвердження Зміни № 9 до Національного класифікатора ДК 003:2010 «Класифікатор професій» : наказ Міністерства економіки від 18.08.2020 № 1574. URL: <https://bit.ly/3ynlscu6> (дата звернення: 30.11.2024).
16. Про затвердження Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі : наказ Міністерства оборони України від 13.04.2024 № 236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text> (дата звернення: 30.11.2024).

17. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації : Розпорядження КМУ від 20.12.2022 № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.11.2024).
18. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : Розпорядження КМУ від 28.10.2020 № 1544-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.11.2024).
19. Рекомендації щодо використання гендерно чутливої мови. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/gender/gend_recomend2 (дата звернення: 30.09.2024).
20. Стратегія забезпечення гендерної рівності в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу, затв. Вченою радою університету Протокол № 13/658 від 21.12.2023 р., уведено в дію наказом ректора № 364 від 28.12.2023 р. URL: <https://bit.ly/3yl6Wls> (дата звернення: 18.11.2024).
21. Стратегія забезпечення гендерної рівності в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, затв. Вченою радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка 10 квітня 2023 р. (протокол № 10). URL: <https://bit.ly/3WHSgwD> (дата звернення: 18.11.2024).
22. Guide of the European Institute for Gender Equality (EIGE) on gender-sensitive communication. URL: https://eige.europa.eu/publications-resources/toolkits-guides/gender-sensitive-communication/test-your-knowledge?language_content_entity=en (дата звернення: 19.11.2024).
23. Guidelines on the use of language as a driver of inclusivity. Council of Europe, 2024. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-for-the-use-of-language-as-a-driver-of-inclusivity/1680aec235> (дата звернення: 16.11.2024).

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

Гендер – соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок / чоловіків.

Наказ Міністерства соціальної політики України від 07.02.2020 № 86 «Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів у діяльність Міністерства соціальної політики України» (*гендер, гендерний аналіз, гендерний підхід, гендерно-нейтральний підхід, гендерно-чутливий підхід, оцінка гендерного впливу, практичні гендерні потреби, стать, стратегічні гендерні потреби*) [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20#Text>]

Гендерна асиметрія мови – нерівномірність, непропорційність відображення у мові особливостей жінок і чоловіків. Гендерна асиметрія мови виявляється насамперед в асиметрії означення чоловічого та жіночого родів. Більшість слів, які позначають жінку і чоловіка водночас (родові іменники і займенники), уживаються в чоловічому роді, що робить жінок «непомітними», оскільки викликають в уяві переважно чоловічі образи.

Наказ Міністерства оборони України від 13.04.2024 № 236 «Про затвердження Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text>]

Гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дає можливість особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>]

Гендерний аналіз – вивчення відмінностей між жінками та чоловіками в умовах, потребах, рівнях участі, доступу до ресурсів та управління ними, повноваженнях у прийнятті рішень тощо,

зумовлених усталеними в суспільстві гендерними ролями (нормами, очікуваними моделями поведінки, діяльністю, характерними рисами, що вважаються притаманними для чоловіків / жінок).

Наказ Міністерства соціальної політики від 07.02.2020 № 86
«Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів»
[<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text>]

Гендерний підхід – стратегія, що забезпечує врахування інтересів і досвіду жінок та чоловіків як невід’ємної складової планування, реалізації, моніторингу й оцінювання політики та програм у політичній, економічній, культурній і соціальній сферах для отримання жінками та чоловіками рівних благ.

Наказ Міністерства соціальної політики від 07.02.2020 № 86
«Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів»
[<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text>]

Гендерні аспекти – специфічні соціальні, культурні, економічні, політичні й інші характеристики умов життя та потреб жінок і чоловіків.

Наказ Міністерства фінансів України від 02.01.2019 № 1
«Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19#Text>]

Гендерні розриви – відмінності рівнів участі жінок і чоловіків, реалізації їхніх прав та можливостей у певній сфері життєдіяльності суспільства, їх доступу до ресурсів.

Наказ Міністерства соціальної політики України від 27.12.2022 № 359 «Про затвердження Методичних рекомендацій з реалізації гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, на рівні територіальних громад» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0359739-22#Text>]

Гендерні стереотипи – сформовані, узагальнені, штучно створені та нав'язувані уявлення та переконання про те, якими є і як поведуться люди різних статей. Гендерні стереотипи ґрунтуються на зовнішності, поведінці, емоційному стані та функціональних обов'язках.

Наказ Міністерства оборони України від 13.04.2024 № 236 «Про затвердження Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text>]

Гендерно-нейтральний підхід – політика неврахування відмінностей у становищі різних груп жінок і чоловіків, їхніх статусах, потребах, пріоритетах. Такий підхід передбачає, що державна політика та відповідні державні / регіональні програми однаковою мірою впливають на всі групи населення.

Наказ Міністерства соціальної політики від 07.02.2020 № 86 «Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text>]

Гендерно чутлива комунікація – запровадження практики регулярного висвітлення інформації про реалізацію державної політики у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, протидії дискримінації, торгівлі людьми, домашньому насильству та насильству за ознакою статі на національному рівні та на рівні територіальної громади; інформування населення про ключові концепції забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, механізми захисту прав, переваги для різних груп жінок і чоловіків, дівчат і хлопців від впровадження гендерної політики; збирання та поширення позитивних прикладів впровадження гендерного підходу на рівні територіальної громади; використання даних з розподілом за ознакою статі та іншими ознаками в інформаційних повідомленнях, аналітичних та довідкових матеріалах; використання гендерно чутливої та недискримінаційної лексики, фемінітивів, зображень образів жінок, зокрема, при зверненнях, привітаннях з нагоди державних свят та річниць; уникнення гендерних стереотипів у зображеннях, інформаційних повідомленнях, оголо-

шеннях при прийомі на роботу; заохочення жінок до участі в політичному та громадському житті територіальної громади, процесах прийняття рішень, зокрема, шляхом формування у населення позитивного ставлення до жінок-лідерок та недопущення сексизму; популяризація участі жінок і чоловіків у сферах праці, де вони менше представлені, зокрема, шляхом інформаційної підтримки самодостатності вибору кожної людини; проведення громадських слухань з питань формування місцевої політики в різних сферах життєдіяльності громади із залученням громадських об'єднань; включення до комунікаційного плану громади (за його наявності) тематики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та протидії дискримінації, торгівлі людьми, домашньому насильству та насильству за ознакою статі.

Наказ Міністерства соціальної політики України від 27.12.2022 № 359 «Про затвердження Методичних рекомендацій з реалізації гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, на рівні територіальних громад» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0359739-22#Text>]

Гендерно чутлива мова – мова, у якій відсутні прояви сексизму та в якій використовуються фемінітиви.

Наказ Міністерства оборони України від 13.04.2024 № 236 «Про затвердження Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text>]

Гендерно чутливий підхід – урахування специфічних соціальних, культурних, економічних, політичних та інших характеристик умов життя та потреб жінок і чоловіків.

Наказ Міністерства соціальної політики від 07.02.2020 № 86 «Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text>]

Дискримінація за ознакою статі – ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, установленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об’єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (ст. 1) [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>]

Мова ненависті – будь-яка комунікація у мові, письмі чи поведінці, що є агресивною або такою, що використовує принизливі чи дискримінаційні висловлювання стосовно особи чи групи осіб просто на основі того, ким вони є.

Наказ Міністерства оборони України від 13.04.2024 № 236 «Про затвердження Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text>]

Мовний сексизм – дискримінація за статтю в мові. Мовний сексизм проявляється через спрямовані на особу або групу осіб принизливі сексистські коментарі, сексуальну об’єктивізацію, сексистські жарти, відверті зауваження, знецінюючі коментарі про одяг, зовнішній вигляд.

Наказ Міністерства оборони України від 13.04.2024 № 236 «Про затвердження Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text>]

Інформаційна пам’ятка щодо гендерно чутливого толерантного спілкування в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій, рекомендації з використання гендерно чутливої мови [<https://dsns.gov.ua/upload/2/1/1/0/4/7/1/informaciina-pamiatka-tolerantne-spilkuvannia-2.pdf>]

Позитивні дії – спеціальні тимчасові заходи, що мають правовимірну об’єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях жінок і чоловіків щодо реалізації прав і свобод, встановлених Конституцією і законами України.

Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (ст. 1) [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>]

Професійна гендерна сегрегація – при вертикальній гендерній сегрегації жінки і чоловіки нерівномірно представлені на різних рівнях у межах однієї професії чи одного виду економічної діяльності («скляна стеля»), при горизонтальній – у різних професіях, які, відповідно, отримують назви «жіночих» і «чоловічих» («скляні стіни»).

Наказ Міністерства соціальної політики України від 29.01.2020 № 56 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо внесення до колективних договорів та угод положень, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у трудових відносинах» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0056739-20#Text>]

Рівні права жінок і чоловіків – відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі.

Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (ст. 1) [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>]

Рівні можливості жінок і чоловіків – рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків.

Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (ст. 1) [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>]

Сексизм – це будь-який акт, жест, візуальний прояв, вимовлені або написані слова, дія чи поведінка, які базуються на думці про те, що людина або група осіб є гіршими від інших через свою стать.

Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec(2019)1 державам-членам щодо запобігання сексизму та боротьби з ним [<https://rm.coe.int/cm-rec-2019-sexism-ukr-rev-ps-no-track-changes-fin-with-content-al/1680953cb8>]

Наказ Міністерства соціальної політики України від 29.01.2020 № 56 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо внесення до колективних договорів та угод положень, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у трудових відносинах» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0056739-20#Text>]

Стать – сукупність ознак біологічних та фізіологічних особливостей особи.

Наказ Міністерства соціальної політики від 07.02.2020 № 86 «Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text>]

Стереотипи – своєрідні загальноприйняті в соціумі штампи, якими люди оперують у спілкуванні, яких дотримуються в діяльності, поведінці, стосунках.

Наказ Міністерства оборони України від 13.04.2024 № 236 «Про затвердження Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text>]

Фемінітиви – слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду (які зазвичай використовуються до всіх людей незалежно від їхньої статі).

Наказ Міністерства оборони України від 13.04.2024 № 236 «Про затвердження Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України» [<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text>]

ДОДАТКИ

Додаток А

Про затвердження Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України. (наказ Міністерства оборони України від 13 квітня 2024 р. № 236)

Відповідно до Положення про Міністерство оборони України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року № 671 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 року № 730), на виконання заходу 3 завдання 9 оперативної цілі 1.1 стратегічної цілі 1 Плану заходів з виконання Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 року № 1544-р, та з метою впровадження гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у процесі виконання повноважень військовими посадовими особами, державними службовцями та іншими особами, уповноваженими на виконання функцій держави в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Розвідувальному органі Міністерства оборони України

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України

1. Ці Методичні рекомендації встановлюють загальні вимоги до використання гендерно чутливої мови в Міністерстві оборони України (далі – Міноборони), Збройних Силах України (далі – ЗСУ), Державній спеціальній службі транспорту (далі – ДССТ), розвідувальному органі Міністерства оборони України (далі – система Міноборони) з метою дотримання законодавства України у сфері забезпечення гендерної рівності та протидії дискримінації, зокрема

Конституції України, законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 року № 752-р.

2. У цих Методичних рекомендаціях терміни вживаються в таких значеннях:

гендерна асиметрія мови – нерівномірність, непропорційність відображення у мові особливостей жінок і чоловіків. Гендерна асиметрія мови виявляється насамперед в асиметрії означення чоловічого та жіночого роду. Більшість слів, які позначають жінку і чоловіка водночас (родові іменники і займенники), вживаються в чоловічому роді, що робить жінок «непомітними», оскільки викликають в уяві переважно чоловічі образи. Наприклад, коли слово не стосується якоїсь конкретної статі, а означають жінку й чоловіка водночас: «заступник», «працівник», «керівник», «стажист»;

гендерні стереотипи – сформовані, узагальнені, штучно створені та нав'язувані уявлення і переконання про те, якими є і як поведуться люди різних статей. Гендерні стереотипи ґрунтуються на зовнішності, поведінці, емоційному стані та функціональних обов'язках.

Наприклад, стереотипами є: чоловіки сприймаються як маскулінні, владні, незалежні, агресивні, домінуючі, активні, сміливі, неемоційні, зухвалі, прогресивні і мудрі; жінок сприймають як залежних, сумирних, слабких, емоційних, чуттєвих, ніжних, мрійних, вродливих, тендітних, берегинь домашнього вогнища, дбайливих господинь, дружин, матерів;

гендерно чутлива мова – мова, в якій відсутні прояви сексизму та в якій використовуються фемінітиви;

мова ненависті – будь-яка комунікація у мові, письмі чи поведінці, що є агресивною або такою, що використовує принизливі чи дискримінаційні висловлювання стосовно особи чи групи осіб просто на основі того, ким вони є;

мовний сексизм – дискримінація за статтю в мові.

Наприклад, вислови: «чоловік завжди сильніший за жінку, це зумовлено фізіологією», «жіноча логіка», «чоловічий характер»,

«воїн – завжди чоловік», «вона – чоловік у спідниці», «чоловіки не плачуть».

Мовний сексизм проявляється через спрямовані на особу або групу осіб принизливі сексистські коментарі, сексуальну об'єктивізацію, сексистські жарти, відверті зауваження, знецінюючі коментарі про одяг, зовнішній вигляд.

Мовний сексизм щодо жінок-матерів та майбутніх матерів проявляється як осуд матерів, які не залишаються вдома з дітьми. Негативний вплив спричиняють також сексистські висловлювання щодо чоловіків, які піклуються про своїх дітей;

стереотипи – своєрідні загальноприйняті в соціумі штампи, якими люди оперують у спілкуванні, яких дотримуються в діяльності, поведінці, стосунках;

фемінітиви – слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду (які зазвичай використовуються до всіх людей незалежно від їхньої статі): льотчик – льотчиця, письменник – письменниця, професор – професорка. Український правопис, схвалений постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 437, закріпив тенденцію до утворення фемінітивів від іменників чоловічого роду за допомогою спеціальних суфіксів для означення осіб жіночої статі. Фемінітиви утворюють за допомогою суфіксів -к-(-а), -иц-(-я), -ин-(-я), -ес-(-а) тощо від іменників чоловічого роду.

3. Основні принципи гендерно чутливої мови:

інклюзивність – мова має відображати різноманіття та бути включною для всіх, незалежно від їхньої статі та гендерної ідентичності;

рівність – мовне спілкування повинно сприяти рівності, уникати дискримінаційних виразів або стереотипів, пов'язаних із статтю чи гендером;

видимість – важливо забезпечити рівну видимість жінок та чоловіків у мові, уникаючи невидимості будь-якої групи.

4. Військовослужбовці, державні службовці та працівники в системі Міноборони повинні дотримуватися у своїй службовій діяльності, у публічних висловлюваннях (повідомленнях) та публічних матеріалах засад гендерно чутливої мови, не використовувати гендерну асиметрію мови, мовний сексизм, гендерні стереотипи.

5. З метою використання гендерно чутливої мови в органах системи Міноборони заборонені: дискримінаційні висловлювання (містять образливі, принижуючі твердження щодо осіб на підставі статі, зовнішності, одягу, сексуальної орієнтації тощо); утиски; мова ненависті щодо певних осіб.

6. Керівництво органів військового управління, з'єднань, військових частин, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, установ та організацій, керівники / керівниці самостійних структурних підрозділів у системі Міноборони зобов'язані проводити внутрішні інформаційні та просвітницькі кампанії, спрямовані на підвищення рівня обізнаності колективу (особового складу) щодо використання гендерно чутливої мови та невикористання гендерної асиметрії мови, мовного сексизму, гендерних стереотипів.

Для проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з метою навчання та підвищення обізнаності колективу з цих питань можуть залучатись відповідні фахівці/експерти інших органів та установ.

7. Військовослужбовці, державні службовці та працівники органів системи Міноборони під час виконання своїх посадових обов'язків, а також у спілкуванні повинні використовувати відповідну лексику, застосовуючи такі прийоми:

виявляти у власній свідомості гендерні стереотипи та змінювати їх, використовуючи виключно нейтральну лексику: «чоловіки та жінки»;

використовувати фемінітиви, що дозволяє зробити видимою роботу жінок на стереотипно «нежіночих» посадах та демонструє роль жінок як повноцінних суб'єктів суспільно-політичного життя. Щодо військових звань фемінітиви не застосовуються;

усі мовні звернення повинні бути вільні від стереотипів та дискримінаційних висловлювань щодо статі;

уникати використання стереотипних уявлень про ролі та здібності людей залежно від їх статі;

уважно ставитися до контексту та уникати використання мови, яка може підтримувати гендерні стереотипи або дискримінаційні погляди;

уникати стереотипних висловлювань: «слабка стать» або «сильна стать»;

мова повинна бути універсальною та зрозумілою для всіх, незалежно від статі;

уникати відверто образливих для жінок і чоловіків висловів або таких, що змальовують жінку гіршою за чоловіка, і навпаки, чоловіка – гіршим за жінку;

уникати тверджень, які закріплюють у мові та свідомості гендерні стереотипи, наприклад: чоловіки – чудові керівники, жінки – ідеальні виконавці;

у випадках, коли потрібно особливо підкреслити присутність представників обох статей, слід використовувати форми, що включають обидві статі;

активно вживати обидва роди іменників, використовуючи гендерно-симетричні форми звертання до груп людей різної статі. Наприклад, «шановні учасники та учасниці, пані та панове»;

вживати слова, які позначають особу за професією, посадою, видом занять у жіночому роді, якщо йдеться про жінок, як в однині (громадянка), так і в множині (заявниці);

тестувати слова у «дзеркалі»: чи добре виглядатимуть використовувані фраза / текст;

під час публічних виступів використовувати інклюзивну мову, що не виключає представників жодної статі.

8. Військовослужбовці, державні службовці та працівники органів системи Міноборони зобов'язані при підготовці інформаційних, аналітичних, презентаційних матеріалів брати до уваги гендерний та недискримінаційний компоненти аналізу (наприклад, презентувати дані, дезагреговані за статтю).

Начальник Управління
гуманітарного забезпечення
Міністерства оборони України
майор

Д. Копаниця

Додаток Б

Інформаційна пам'ятка щодо гендерно чутливого толерантного спілкування в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій, рекомендації з використання гендерно чутливої мови

Ця інформаційна пам'ятка наводить загальні вимоги до використання гендерно чутливої мови під час виконання службових обов'язків персоналом Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) з метою дотримання законодавства України у сфері забезпечення гендерної рівності та протидії дискримінації, зокрема: Конституції України, законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 року № 752-р.

1. Правила толерантності в гендерному спілкуванні

Правила толерантності в гендерному спілкуванні направлені на пом'якшення конфліктності між особистостями різної статі, подолання комунікативних бар'єрів, викликаних гендерними стереотипами і різними стилями поведінки статей унаслідок соціалізації.

Гендерно чутлива мова – мова, в якій відсутні прояви сексизму та в якій використовуються фемінітиви.

Гендерне спілкування передбачає наявність толерантної свідомості, яка базується на ряді психологічних рис особистості: емпатії або соціальній чутливості, проникливості, які необхідні чоловікам і жінкам у їх взаєминах.

З надбанням толерантної свідомості сама особистість стає толерантною. Їй характерний стає притаманним неконфліктний стиль поведінки, який пом'якшує негативні відчуття й емоції партнера.

Досвід показує, що толерантність народжується не відразу, це тяжкий і довгий шлях формування співпраці і взаємодопомоги. Суспільством і державою повинні прикладатися зусилля по вихованню толерантності ще зі шкільної лави. Засвоєння учнями навичок вирішення конфліктних ситуацій, ведення переговорів, методів посередництва, вирішення суперечок і т. д. дозволить навчитися

розуміти почуття й емоції іншого, долати напругу, а знання основ психології міжстатевого спілкування допоможе ефективно долати гендерну конфліктність.

Гендерне толерантне спілкування повинне відбуватись на мікрорівні та на мезорівні, на рівні колективів під час діяльності. В органах, на підприємствах, фірмах, в організаціях, де включені в діяльність як чоловіки, так і жінки, повинні реалізовуватись принципи гендерного спілкування, здійснюватись гендерна політика.

Основні принципи гендерно чутливої мови:

інклюзивність – мова має відображати різноманіття та бути включною для всіх, незалежно від їхньої статі та гендерної ідентичності;

рівність – мовне спілкування повинно сприяти рівності, уникати дискримінаційних виразів або стереотипів, пов'язаних із статтю чи гендером;

видимість – важливо забезпечити рівну видимість жінок та чоловіків у мові, уникаючи невидимості будь-якої групи.

Гендерно чутлива толерантна комунікація – необхідний навик для всіх співробітників у системі ДСНС. Під час написання звітів або імейлів, виступу перед аудиторією чи спілкування з колегами чи партнерами необхідно завжди пам'ятати про те, як мова може посилювати або руйнувати гендерну нерівність.

Гендерно чутлива мова, також відома як «інклюзивна мова», використовується для уникнення стереотипів та недоліків, пов'язаних з традиційними гендерними ролями. Вона включає в себе використання слів та фраз, які відображають усі гендерні напрями та виражають повагу до всіх осіб незалежно від їх статі чи гендерної ідентичності.

2. Механізми творення гендерно чутливої мови

Шляхами творення гендерно чутливої мови є стратегії фемінізації та статевої нейтралізації:

перша полягає в реформуванні мови шляхом послідовного вживання фемінітивів;

друга – у нейтралізації граматичного роду, зокрема завдяки збірним поняттям, словам спільного роду тощо.

Для реалізації одного з двох основних шляхів мовного забезпечення недискримінованої номінації осіб структура різних мов надає різний ресурс можливостей.

Українській мові притаманні обидві стратегії, які реалізуються таким чином: використанням наявних фемінітивів й утворенням нових; одночасним використанням паралельних форм жіночого і чоловічого роду; використанням збірних іменників та описових конструкцій.

2.1. Використання нейтральної лексики

Під час спілкування, доведення інформації, службових нарад використовуйте тільки нейтральну лексику: чоловіки та жінки.

Уникайте стереотипних висловлювань «слабка стать» або «сильна стать».

Уникайте тверджень, які закріплюють у мові та свідомості гендерні стереотипи (чоловіки – хороші керівники; жінки – чудові виконавиці). При зверненні до аудиторії використовуйте форму звернення - пані та панове, коли звертаєтеся до широкої аудиторії.

Використовуйте нейтралізацію граматичного роду, зокрема завдяки збірним поняттям (студентство, спільнота, аудиторія).

Гендерно чутлива мова також може включати в себе використання зрівняних форм слів, які не вказують на конкретний гендер / гендерний напрям, або використання слів, які не можна замінити на слова, які не мають гендерної конотації.

Уникайте родових займенників «він», «його», «йому» шляхом випускання займенника, перебудови речення або використання множини замість однини.

В окремих випадках можна використовувати пасивний стан дієслів (наприклад, замість «працівник визнає, що у нього набагато більше роботи, ніж було десятиріччя тому», використовуйте «у працівників набагато більше роботи, ніж було десятиріччя тому»).

Намагайтеся чергувати терміни «чоловіки та жінки», «він та вона» з «жінки та чоловіки», «вона та він», «мати й батько». Це допоможе позбавитися враження, що жінки є менш важливими. Замість неозначено-особових займенників всякий, інший, кожен, будь-хто, які імпліцитно апелюють до чоловічого роду, використовуйте «кожна людина (особа)».

Гендерна асиметрія мови – нерівномірність, непропорційність відображення у мові особливостей жінок і чоловіків. Гендерна асиметрія мови виявляється насамперед в асиметрії означення чоловічого та жіночого роду. Більшість слів, які позначають жінку і чоловіка водночас (родові іменники і займенники), вживаються в

чоловічому роді, що робить жінок «непомітними», оскільки викликають в уяві переважно чоловічі образи. Наприклад, коли слово не стосується якоїсь конкретної статі, а означають жінку й чоловіка водночас: «заступник», «працівник», «керівник», «стажист».

Крім того, гендерно чутлива мова може включати в себе використання альтернативних форм слів, які не ґрунтуються на традиційних гендерних ролях. Наприклад використання «людина» або «особа» замість «чоловік» або «жінка»: «Ця людина є висококваліфікованим фахівцем у своїй галузі», використання «всі» або «усі» замість «чоловіки і жінки»: «Всі працівники компанії мають право на відпустку та соціальні вигоди». Це сприяє тому, щоб мова була більш відкритою для різних форм гендерної ідентичності та відповідала потребам різноманітних індивідів у суспільстві.

Додатково гендерно чутлива мова може включати в себе використання конструкцій, які уникатимуть стереотипів і заохочуватимуть рівність та включеність. Деякі з цих конструкцій включають використання «всіх» замість «дівчат» або «хлопців»: «Запрошуємо всіх співробітників взяти участь у цьому заході», використання «кожен» замість «кожен чоловік» або «кожна жінка»: «Кожен має право на свою власну думку та вільно виражати її». Такі підходи допомагають побудувати мовленнєве середовище, яке враховує різноманітність гендерних ідентичностей та сприяє інклюзивності та рівності.

Поміж інших стратегій гендерно чутливе мовлення також може включати в себе активне визнання та врахування щодо гендерних варіацій, що виходять за межі традиційного бінарного розуміння статі. Це може включати використання інклюзивних маркерів, таких як «він/вона» або «вони» разом з альтернативними формами, щоб відзначити широкий спектр гендерних ідентичностей: «цей проєкт був запроєктований ним / нею з урахуванням їх потреб», використання термінів, які визнають різноманітність гендерних ідентичностей, таких як «небінарний», «агендерний» або «полігендерний», якщо це відповідає контексту: «ця полігендерна особа внесла важливий вклад у розвиток програми». Це допомагає створити мовленнєву практику, яка відображає та враховує всі аспекти гендерної різноманітності та сприяє більшому включенню всіх членів суспільства.

2.2. Використання фемінітивів

Вживання фемінітивів – слова, які позначають людину за професією, посадою, видом занять, у жіночому роді, якщо йдеться про

жінок (відвідувачка, заявниця, членкиня) водночас уникайте жартівливо-іронічних контекстів їх уживання.

Фемінітиви – слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду (які зазвичай використовуються до всіх людей незалежно від їхньої статі): льотчик – льотчиця, письменник – письменниця, професор – професорка.

Український правопис, схвалений постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 437, закріпив тенденцію до утворення фемінітивів від іменників чоловічого роду за допомогою спеціальних суфіксів для означення осіб жіночої статі.

Фемінітиви – це не данина моді, як часто вважають. Вони здавна були властиві українській мові. У першому українському друкованому словнику – «Лексисі» Лаврентія Зизанія (1596 р.) – вже було сім жіночих означень; «Словник української мови» за редакцією Бориса Грінченка, укладений у 1907–1909 роках, теж містив фемінітиви, а в одинадцятитомному словнику української мови – більш ніж три тисячі іменників-фемінітивів.

Для того, щоб жінки стали більш видимими у суспільному дискурсі, варто використовувати стратегію нейтралізації і стратегію фемінізації, яка полягає в послідовному вживанні фемінітивів і, відповідно, зменшенні використання загального чоловічого роду.

Для творення фемінітивів в українській мові вживають:

суфікс -К-, який є найпродуктивнішим, позаяк за його допомогою утворено більшість фемінітивів-новотворів (позивач – позивачка);

суфікс -ИЦ, який додається до чоловічої основи на -(н)ик, -ець (засновник – засновниця, підприємець – підприємця, переможець – переможниця);

суфікс -ИН-, який раніше використовувався лише в кількох словах (кравчиня, майстриня, мисткиня), а тепер додається до основ на -ець (виборець – виборчиня, фахівець – фахівчиня) і до основ на приголосних, які тривалий час вважались як такі, що не піддаються фемінізації (шеф – шефиня, член – членкиня);

суфікс -ЕС- (поет – поетеса, критик – критикеса), хоча він є найменш продуктивним зі всіх (навіть поетка витісняє поетесу, акторка – актрису).

2.3. Вживання гендерно чутливої лексики

Гендерна асиметрія мови – нерівномірність, непропорційність відображення у мові особливостей жінок і чоловіків.

Гендерна асиметрія мови виявляється насамперед в асиметрії означення чоловічого та жіночого роду. Більшість слів, які позначають жінку і чоловіка водночас (родові іменники і займенники), вживаються в чоловічому роді, що робить жінок непомітними, оскільки викликають в уяві переважно чоловічі образи. Наприклад, коли слово не стосується якоїсь конкретної статі, а означає жінку й чоловіка водночас: «заступник», «працівник», «керівник», «стажист».

Стереотипи – своєрідні загальноприйняті в соціумі штампи, якими люди оперують у спілкуванні, яких дотримуються в діяльності, поведінці, стосунках;

Додатковою стратегією гендерно чутливої мови є уникання використання гендерно зумовлених стереотипів та упереджень. Це означає уникати використання слів або фраз, які можуть викликати неправильне уявлення про особу на підставі її статі або гендерної ідентичності. Наприклад, уникнення використання упереджених асоціацій з ролями чоловіків та жінок: «Управління компанією потребує якостей лідера, а не обов'язково чоловіка або жінки», уникнення використання стереотипних характеристик у мові: «У цій команді кожен може вносити свої унікальні перспективи, незалежно від статі або гендерної ідентичності». Це сприяє створенню атмосфери поваги, рівності та інклюзії у спілкуванні, де кожна особа відчуває себе поважною та визнаною незалежно від її гендеру чи статі.

Гендерні стереотипи – сформовані, узагальнені, штучно створені та нав'язувані уявлення і переконання про те, якими є і як поведуться люди різних статей.

Гендерні стереотипи ґрунтуються на зовнішності, поведінці, емоційному стані, професії та функціональних обов'язках. Наприклад, стереотипами є: чоловіки сприймаються як маскулінні, владні, незалежні, агресивні, домінуючі, активні, сміливі, неемоційні, зухвалі, прогресивні і мудрі; жінок сприймають як залежних, сумирних, слабких, емоційних, чуттєвих, ніжних, мрійних, тендітних, берегинь домашнього вогнища, дбайливих господинь, дружин, матерів тощо.

Ще однією важливою стратегією є збагачення мовлення різноманітними формами виразності, які відображають гендерну різноманітність і виходять за рамки традиційних уявлень про стать. Деякі з таких форм включають використання гендерно нейтральних або вільних від статі термінів, які не асоціюються з жодною конкретною статтю: «Лідер команди виявив вражаючі керівницькі якості», створення нових слів або використання альтернативних форм,

щоб точніше виражати гендерну ідентичність людини: «Вони вибрали термін «self» як свою особисту гендерну ідентичність». Такий підхід допомагає створити мовленнєву практику, яка відображає багатфакторність гендерної ідентичності та сприяє включеності різних гендерних груп у мовленнєвому просторі.

Додатковим аспектом гендерно чутливої мови є врахування контексту та індивідуальних виборів людей щодо їх гендерної ідентичності. Це означає вживання мови, яка відповідає та віддзеркалює гендерні та статеві позиції, обрані самими людьми, незалежно від їх біологічної статі.

Наприклад, вживання відповідних замісників або термінів, які відповідають індивідуальному вибору людини: «Вони обрали для себе власні гендерні займенники та просили використовувати їх у спілкуванні», уникнення припущень щодо гендерної ідентичності на основі зовнішніх ознак: «Під час спілкування важливо слухати та поважати гендерні преференції кожної особи». Це важливо для того, щоб забезпечити повагу до індивідуальної гендерної самоідентифікації кожної людини та створити середовище, де кожна особа відчуває себе визнаною та поважною.

Гендерно чутлива мова – мова, в якій відсутні прояви сексизму та в якій використовуються фемінітиви.

Мова ненависті – будь-яка комунікація у мові, письмі, жестах та поведінці, що є агресивною або такою, що використовує принизливі чи дискримінаційні висловлювання стосовно особи чи групи осіб просто на основі того, ким вони є.

Мовний сексизм – дискримінація за статтю в мові. Неприпустимим у комунікації є нешанобливе, поблажливе, зверхнє ставлення до жінок, що є проявом сексизму.

Сексизм – позиція чи дії, що принижують, вилучають, недооцінюють, стереотипізують людей за ознакою статі (Андре Мішель, «Геть стереотипи»).

27 березня 2019 року Комітет міністрів Ради Європи на 134-му засіданні заступників міністрів прийняв Рекомендацію CM/Rec(2019)1 державам-членам щодо запобігання сексизму та боротьби з ним. Згідно Рекомендації, «Сексизм – це будь-яка дія, жести, візуальний прояв, вимовлені або написані слова, практика чи поведінка, в основі яких – ідея, що особа чи група осіб є менш значимими, гіршими через їхню стать».

Сексизм може виявлятися у різних формах:

вживання відверто образливих або таких, що представляють жінок гіршими за чоловіків, висловів, наприклад «жіноча логіка», «жіночі балачки», «жіноче щастя», «вона – чоловік у спідниці» чи наприклад, вислови: «чоловік завжди сильніший за жінку, це зумовлено фізіологією», «чоловічий характер», «воїн – завжди чоловік», «чоловіки не плачуть»;

підсміювання над жінкою, приниження її гідності;

некоректні зауваження/запитання щодо зовнішності, сімейного стану, одягу, макіяжу;

непристойні анекдоти, коментарі із сексуальним підтекстом, різноманітні звуки, жести сексуального характеру;

звертання до молодої дівчини у публічній сфері «сонечко», «красунечко» тоді, як вона не може відповісти чоловіку «місяцю ясний, красене»;

звертання до відвідувачок чи працівниць суду через їх біологічні характеристики або стосунки з чоловіками наприклад, «дівчино» (до незаміжньої молодої особи жіночої статі) чи «жінко» (до заміжньої жінки);

характеристика жінок через їхню зовнішність, а не здобутки (наприклад, «чарівна дівчина», «приваблива білявка» – в розмові про помічницю судді чи адвокатку).

Мовний сексизм проявляється через спрямовані на особу або групу осіб принизливі сексистські коментарі, сексуальну об'єктивізацію, сексистські жарти, відверті зауваження, знецінюючі коментарі про одяг, зовнішній вигляд.

Мовний сексизм щодо жінок-матерів та майбутніх матерів проявляється як осуд матерів, які не залишаються вдома з дітьми.

Негативний вплив спричиняють також сексистські висловлювання щодо чоловіків, які піклуються про своїх дітей.

Чоловіки і жінки повинні в собі виховувати при дієвій гендерній позитивній політиці того чи іншого органу / підприємства / установи андрогенні риси спілкування, конструювати спільне нейтральне поле взаємодії, де на перший план повинні виходити професійні якості особистості.

Наприклад, декілька правил ділового спілкування для обох статей на роботі:

говорити слід, не відводячи погляду і дивлячись прямо в очі;

слідкувати за тим, наскільки часто посміхаєтесь і киваєте головою;

частіше реагувати мімікою на слова;
говорити впевнено;
не потрібно перебивати;
говорити по суті;
не використовувати фрази, які нічого не означають;
бути об'єктивною/-им і не дуже емоційною;
частіше говорити ввічливі слова;
утримуватись від еротичних жартів і виразів;
не давати порожніх обіцянок та завірень;
стримувати гнів і свій норов;
ніколи не плакати навіть при поганих обставинах на роботі /
службі;
не обговорювати своє або чиесь особисте життя;
гасити надмірну дратівливість і невдоволеність;
не хвалитися;
не вибачатися, якщо не допущена помилка;
не приймати відмову як особисту образу.

3. Забезпечення використання гендерно чутливої мови в системі ДСНС

Особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, державним службовцям та працівникам системи ДСНС рекомендова дотримуватися у своїй службовій діяльності, у публічних висловлюваннях (повідомленнях) та публічних матеріалах засад гендерно чутливої мови, не використовувати гендерну асиметрію мови, мовний сексизм, гендерні стереотипи.

З метою використання гендерно чутливої мови в апараті ДСНС, територіальних органах та підрозділах центрального підпорядкування ДСНС, підприємств, установ та організацій сфери ДСНС та закладів освіти цивільного захисту заборонені:

дискримінаційні висловлювання (містять образливі, принижуючі твердження щодо осіб на підставі статі, зовнішності, одягу, сексуальної орієнтації тощо);

утиски;

мова ненависті щодо осіб.

Керівництву зазначених органів, підрозділів та установ рекомендовано підтримувати проведення внутрішніх інформаційних та просвітницьких кампаній, спрямованих на підвищення рівня обізнаності колективу (особового складу) щодо використання гендерно

чутливої мови та невикористання гендерної асиметрії мови, мовного сексизму, гендерних стереотипів.

Для проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з метою навчання та підвищення обізнаності колективу з цих питань можуть залучатись відповідні фахівці/експерти інших органів та установ.

Особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, державним службовцям та працівникам системи ДСНС під час виконання своїх посадових обов'язків, а також у спілкуванні рекомендовано використовувати відповідну лексику, застосовуючи такі прийоми:

виявляти у власній свідомості гендерні стереотипи та змінювати їх, використовуючи виключно нейтральну лексику: «чоловіки та жінки»;

використовувати фемінітиви, що дозволяє зробити видимою роботу жінок на стереотипно «нежіночих» посадах та демонструє роль жінок як повноцінних суб'єктів суспільно-політичного життя. Щодо військових звань фемінітиви не застосовуються;

усі мовні звернення повинні бути вільні від стереотипів та дискримінаційних висловлювань щодо статі;

уникати використання стереотипних уявлень про ролі та здібності людей залежно від їх статі;

уважно ставитися до контексту та уникати використання мови, яка може підтримувати гендерні стереотипи або дискримінаційні погляди;

уникати стереотипних висловлювань: «слабка стать» або «сильна стать»;

мова повинна бути універсальною та зрозумілою для всіх, незалежно від статі;

уникати відверто образливих для жінок і чоловіків висловів або таких, що змальовують жінку гіршою за чоловіка, і навпаки, чоловіка – гіршим за жінку;

уникати тверджень, які закріплюють у мові та свідомості гендерні стереотипи, наприклад: чоловіки – чудові керівники, жінки – ідеальні виконавці;

у випадках, коли потрібно особливо підкреслити присутність представників обох статей, слід використовувати форми, що включають обидві статі;

активно вживати обидва роди іменників, використовуючи гендерносиметричні форми звертання до груп людей різної статі. Наприклад, «шановні учасники та учасниці, пані та панове»;

вживати слова, які позначають особу за професією, посадою, видом занять у жіночому роді, якщо йдеться про жінок, як в однині (громадянка), так і в множині (заявниці);

тестувати слова у «дзеркалі»: чи добре виглядатимуть використувані фрази / текст;

під час публічних виступів використовувати інклюзивну мову, що не виключає представників жодної статі.

Особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, державним службовцям та працівникам системи ДСНС рекомендовано при підготовці інформаційних, аналітичних, презентаційних матеріалів брати до уваги гендерний та недискримінаційний компоненти аналізу (наприклад, презентувати дані, дезагровані за статтю).

Висновок

Знання основ гендерного ділового спілкування дозволить уникати або швидко реагувати на непорозуміння, комунікативні бар'єри і конфлікти на роботі між чоловіками і жінками.

Враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що гендерно чутлива мова є важливим інструментом для побудови інклюзивного, рівноправного та поважного суспільства. Шляхом уникнення стереотипів, використання гендерно нейтральних форм та врахування різноманітності гендерних ідентичностей ми можемо створити мовленнєве середовище, в якому кожна особа відчуває себе визнаною та поважною. Інклюзивна мова сприяє позитивній зміні в усіх сферах суспільства, сприяючи розумінню та прийняттю різноманітності та підтримці рівних можливостей для всіх. Важливою є постійна підтримка та активна участь у впровадженні гендерно чутливої мови як на рівні індивідуальних комунікацій, так і на рівні виконання службових обов'язків під час спілкування з колегами тощо.

Творення гендерно чутливої мови – не абстрактна мета, а важливе завдання. Його виконання – довгостроковий процес, у межах якого всі культурні, соціальні, політичні й економічні норми зазнають принципових змін. Воно потребує також нового мислення, коли стереотипні уявлення про жінок і чоловіків не обмежують свободи їхнього вибору для представників обох статей. Забезпечення на практиці рівних прав і можливостей, рівного доступу до ресурсів жінкам і чоловікам повинно стати важливим і рішучим кроком уперед на шляху розбудови демократичного суспільства в Україні.

Навчальне видання

ДУНЕБАБІНА Ольга Андріївна

**ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВА МОВА
В КОМУНІКАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
БЕЗПЕКОВИХ ТА ДЕРЖАВНИХ
ІНСТИТУЦІЙ**

Навчальний посібник

Коректор *Т. В. Єжова*
Технічне редагування
та комп'ютерна верстка *Т. В. Єжової*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 4,18.
Обл.-вид. арк. 2,98. Тираж прим. Заявка № ____

Видавець і виготовлювач
Національна академія СБ України,
03066, м. Київ, вул. Михайла Максимовича, буд. 22.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6844 від 17.07.2019.

